

Eőrsi Béla:

Magyar mezőgazdasági válság

új Európa Könyvtár Budapest 19313

I.

A mezőgazdasági válság

Minden jog fenntartva:

A mezőgazdasági válság jelentősége

A világ gazdasági válsága magában foglalja a mezőgazdasági termények árának zuhanását. Azt lehet mondani, hogy a válság valamennyi mezőgazdasági termékre kihat, az állati termékek kivételével. Az áresés az összes gabonaféléknél és takarmányoknál, a textilipar nyersanyagainál, élvezeti cikkekénél (pl. kávé, tea és cukor) és minden mezőgazdaság szolgáltatotta nyersanyagnál (nyersbőr, gyapjú, kacsuk, olajbogyók) kimutatható. A túltermelés, mely a mezőgazdasági cikkek nagymértékű árzuhanásához vezetett, a világ kapitalista és gyarmati államainak paraszt- és farmerlakosságának romlását fogja okozni.

A mezőgazdasági világválságot az egész parasztság, de különösen a középparasztréteg összeroppanása jellemzi. A válság tehát elsősorban azt a réteget sújtja, mely a mai kapitalista társadalom legfontosabb szociális támasza. Ezt a réteget a magántulajdonhoz való fanatikus ragaszkodása tette különösen értékes a mai kapitalista társadalom számára. Fontos szerepe továbbá az, hogy összekötő kapocs legyen a mezőgazdasági tőkésosztály és a falu ingadozó rétegei, sőt szegény népe között, aminél fogva igen sok kapitalista államban az utóbbi rétegeket a középparasztság befolyásolja a tőkésosztály politikai és egyéb céljai érdekében. A középparasztságra a tőkésosztály mindeddig biztosan számíthatott, úgyis mint védőgátra a forradalmi hullámok ellen.

A mezőgazdasági válság tehát a tőkésosztályra nézve azért oly nagyjelentőségű, mert védőgátjának gyengítését

okozza. Ennek a válságnak következtében elsősorban oly parasztgazdaságok mennek tönkre, melyek látszólag „önálló” gazdasági életet éltek. Azt a parasztot, aki mindeddig szentül hitt a fennálló gazdasági rendben, a változott gazdasági viszonyok most kiszolgáltatják az uzsorásoknak; annyira eladósodik, hogy az uralkodóosztály támaszából a banktőke és az uzsoratőke ellenségévé változik át.

Méginkább érezhető a válságnak ez a jelentősége a gyarmatokban és félgyarmatokban, ahol a demokratikus és imperialistaellenes megmozdulások napirenden vannak. A mezőgazdasági válság ilyen országokban a paraszttömegek nemzeti jellegű forradalmi megmozdulásainak gyors kiszélesedéséhez vezet. Ez a mozgalom azután a kisiparosokra és a munkásságra is kihat és rajtuk keresztül fenyegeti a világi mp erializmust.

A régebbi válságok és a jelenlegi válság összehasonlítása

Minthogy a mai mezőgazdasági válság nem ipari fel lendülés idejében élesedett ki, mint az előző válságok, hanem ellenkezőleg, a világ gazdaság úgyszólván összes többi ágának eddig ismeretlen mérvű válságával esik össze, ez a válság mélyebb jelentőségű a megelőzőknél és kihatásaiban sokkal irtózatosabb. Az ipar és kerekelem, amelyek maguk is válságban vannak, nem siethetnek a szorongatott helyzetben levő mezőgazdaság segítségére, legfeljebb a termelés lecsökkentését javasolhatják.

Minden mezőgazdasági válság közös jellemző sajáttsága az árzuhanás, mint a túltermelés következménye. A világ-árakat legtisztábban az angol piac tükrözi vissza, minthogy azon vám nem befolyásolja az áralakulást, nézzük tehát a gabona áralakulását a londoni piacon, a mezőgazdasági válságok idejében.

A gabona nagybani árai Londonban:

		Buza 112 lbs sh. pen.	Zab 112 lbs sh. pen.	Kukorica 480 lbs sh. pen.
1851—1875	} mező- gazdasági válság	12/5	8/8	33/8
1876—1882		10/1	8/5	26/9
1883—1900		7/1	6/6	23/3
1901—1906		6/7	6/5	22/7
1907—1913		7/8	6/9	25/7
1914		8/2	7/6	29/3
1915—1921	} mező- gazdasági válság	16/2	15/8	53/9
1922—1928		11/3	9/9	35/10
1929		9/11	8/11	36/3
1930 febr. 20		9/—	6/5	24/3
1930 márc 25		8/3	6/—	24/—

Az árak meredek zuhanását látjuk 1876-1882 és különösen 1883-1900 között, mezőgazdasági válság időszakában s ugyanezt az áresést 1928 és 1930 között, a mai mezőgazdasági válság alatt.

Egészen helytelen volna azonban az alacsony gabonaárakat azonosítani a mezőgazdasági válsággal. A mezőgazdasági válság csak akkor következik be, ha a termelési költségek (a földjáradékot is beleszámítva) a gazdaság hozamát felülmúlják. Alacsony árak egymagukban még nem jelentenek válságot, ha a termelési költségek is megfelelően alacsonyak. Így a múlt század nyolcvanas-kilencvenes éveinek alacsony gabonaárjai az Egyesült Államokban nem jelentettek mezőgazdasági válságot, minthogy ott a termelési költségek akkor szintén igen alacsonyak voltak. Az alacsony árakat ebben az esetben az idézte elő, hogy az Egyesült Államokban akkoriban új, addig megmunkálatlan földterületekre is áttért a gabonatermelés; földjáradék vagy nem volt ezeken a vidékeken, vagy igen alacsony volt és a gyorsan kiépült vasúti hálózat és az olcsó tengeriszállítás lehetővé tette azt, hogy az Egyesült Államok gabonája piacot találjon Európában. Az olcsó amerikai gabona leszorította azután a gabona világpiacon az árát és válságba sodorta az európai mezőgazdaságot azáltal, hogy a világpiacon az európai mezőgazdaság termelési költségei alá süllyesztette.

A mezőgazdaság mai válsága azért is mélyebb a múlt-századbeli mezőgazdasági válságnál, mert az csak az európai gabonatermelés válsága volt, míg a mostani *a mezőgazdaság csaknem valamennyi termelési ágának az egész világra terjedő válságává* növekedett.

Hogyan tudta Európa a tizenkilencedik század utolsó negyedében volt mezőgazdasági válságot leküzdeni? Azáltal, hogy:

1. *A mezőgazdaság áttette súlypontját az állattenyésztésre.*

2. *A gabona árát mezőgazdasági vámok segítségével fölemelték.*

3. *A termelés költségeit a gazdaság racionalizálása által csökkentették.*

4. *A szükséges termelési eszközöket a nagyipar olcsóbban szállította és ez is csökkentette a termelési költségeket.*

Vizsgáljuk meg, miért és mennyiben volt képes Európa ezeket az eszközöket alkalmazni a válság leküzdésére és hogy alkalmazta őket:

1. A mezőgazdaságnak sikerült súlypontját az állattenyésztésre áttenni, mert a tengerentúli államok olcsó takarmánnyal látták el. Különösen jó eredményre vezetett ez Angliában, Belgiumban és a skandináv államokban.

2. A gabona árának vámok útján való felemelését elsősorban a nyugateurópai (gabonabeviteli) államokban (Francia-, Olasz- és Spanyolország) sikerült keresztülvinni. Már több nehézségbe ütközött ez Németországban, ahol búzát bevittek, viszont rozsot kivittek; itt végülis kiviteli és behozatali jegyek kompenzálásával oldották meg a kérdést.

3. A racionalizálás győzött, jobb gépek kerültek forgalomba, a műtrágya használata elterjedt, úgyszintén a vetőmag nemesítése; ezek voltak a racionalizálás eszközei.

4. Végül pedig a nagyipari technika fejlődése vált hasznára a mezőgazdaságnak e nehéz napjaiban, ami azért volt lehetséges, mert akkor a nagyiparban még a szabadverseny uralkodott.

Ha mármost jobban szemügyre vesszük azokat a módokat, melyek segítségével akkoriban a válságot leküzdötték, meg kell állapítanunk azt, hogy ezek eredményes alkalmazásának feltétele a kapitalizmus előrehaladó korszaka volt. A piacok rohamos kiterjesztése, a gyarmatokból befolyó extraprofit erősítette a kapitalizmust, ennek következtében az gyorsan fejlődött, az iparral foglalkozó városi lakosság számban növekedett, ami az élelmiszerfogyasztás növekedését vonta maga után, főként a húsnál és általában az állati termékeknél.

Így a tizenkilencedik század utolsó negyedének mezőgazdasági válsága inkább csak az erősen, növekedő kapitalizmus múltó epizódja volt, a gabonatermelés kisebb-nagyobb időtartamú zavara. Ezzel szemben a mai mezőgazdasági válság a kapitalizmus hanyatlásának korszakában, a kapitalizmus általános válsága keretében, annak egyik megnyilvánulásaként játszódik le s ezért azon eszközök, amelyekkel a korábbi válságot leküzdötték, már nem alkalmazhatók eredményesen.

1. A válságot nem lehet aként megoldani, hogy a termelőerőket a mezőgazdaság egyik ágából átviszik a másik ágába, mert a mai mezőgazdasági válság a termelés minden ágára kiterjed.

2. Ami különlegesen a gabonatermelést illeti, nem várható a fogyasztás növekedése, mert a fejenkénti kenyérfogyasztás lefelémenő tendenciát mutat. Ennek egyik oka a fogyasztás irányának megváltoztatása. A főkérszörszágokban a kenyérfogyasztás helyébe növekedő mértékben lép a tej, vaj, sajt, tojás stb. fogyasztása.

3. Másik oka a kapitalizmus világválsága, amely hatásában kiterjed a mezőgazdaság többi termékeire is (állati termékekre, gyarmati élelmiszerekre, a textil-, cukoripar nyersanyagára) azáltal, hogy az ipari munkástömegek mun-

kanélküliségét megnöveli és állandósítja, bértüket leszorítja s eként lehetetlenné teszi azt, hogy az ipari tömegek fogyasztása olymértékben emelkedjék, hogy ezáltal a mezőgazdasági válság megoldható legyen.*

A termelés korlátozása helyett pedig a mezőgazdaságba fektetett tőke egyre növekedik, aminek egyetemes következménye, hogy a gabona, gyapot, cukor stb. termelés is jfokozódik, A kapitalizmus hanyatló korszakára jellemző jjtőkebőség és az a körülmény, hogy a monopolizált nagyipar akadályozza az új tőkéknek az iparba való fektetését, a tőkének a mezőgazdaságba való beáramlását vonja mag után, elsősorban a tengerentúli országokban, mert a modern kapitalista nagyüzemek még a mai alacsony árak mellett is hozamképeseknek mutatkoznak, különösen olyan országokban, ahol alacsony a földjáradék.

4. A világháború alatt a hadviselő országokban csökkent a mezőgazdasági termelés, ezt a tengerentúli országok megnövelt termelése pótolta a világpiacon. A világháború befejeztével azután a hadviselt országok nemsokára elérték és meg is haladták régi színvonalukat, viszont a tengerentúli országok termelése is tovább növekedett, ennek következtében túltermelés állott be és az utóbbi években Oroszország is újból jelentkezett a világpiacon mezőgazdasági termékeivel s ezzel a túltermelést és az áresést fokozta. Nem reménykedhetünk abban sem, hogy a jelenlegi agrárkrízist az ipari termékek árcsökkenése enyhítené, mert:

a) a kapitalizmus hanyatlását a termelőapparátusnak csak részbeni kihasználása jellemzi, ami a termelési költségeket még drágítja. Ez a körülmény és a mindjobban kifejlődő monopolizálás a nagyipar terén

*) Búza- és rozs fogyasztás kilogrammonként és fejenként:					
	1905-8	1909-13	1921-23	1924-25	1927-28
Anjlia	164.1	164.7	151.1	153.3	148.3
Belgium	308.9	336.0	242.7	248.0	250.0
Németország	253.7	254.7	163.5	149.0	
Franciaország	241.1	243.8	219.6	213.6	
Egyes. Államok	178.6	174.4	152.5	151.3	

(közlekedés, bányák és nagykereskedelem monopoli-
zálása) megakadályozza az ipari termékek áresését,
úgy hogy nem lehet számítani ebből a szempontból a
mezőgazdasági termelés költségeinek lényeges csök-
kenésére sem és így a mezőgazdasági és ipari cikkek
viszonyában kialakult „olló” eltűnése az ipari árak
csökkenésétől nem várható,

b) az élelmiszerfogyasztás lényeges emelkedése
azért sem valószínű, mert az agrártermékek nagy- és
kiskereskedelmi ára közötti különbség nem tűnhet
el, – erre a különbségre az e két gazdasági tényező
közé ékelődött finánc-tőke (vasút, gabonakereskedelem,
malmok, konzervgyárak) tart igényt – ennek követ-
keztében csak oly kis mértékben eshetnek az árak a
kiskereskedelemben, hogy ennek hatása alig lesz ész-
lelhető.

A mezőgazdasági válság és a földjáradék

A válság hatása a földjáradék szemszögéből nézve
igen különböző. Más következményei vannak a saját föld-
jén gazdálkodó nagybirtokosra, farmerre és parasztra és
más a bérlőre nézve; tekintve, hogy az utóbbinál a bér
összege évekre előre van meghatározva. Éhez az utóbbi
csoporthoz tartoznak még azok az eladósodott földbirtoko-
sok és parasztgazdák, akiknek földjáradékát kamat (nem
egyszer uzsorakamat) fejében a banktőke vagy az uzsora-
tőke élvezi. Viszont az előző csoportba tartoznak azok a
bérlők, akik természetben szolgáltatják a földjáradékot (a
bérösszeget).

A tőkés bérlőt és az eladósodott gazdát tehát leg-
súlyosabban éri a mezőgazdasági termékek árzuhanása, mert
ők ennek folytán nem képesek a magasabb árszínvonal mel-
lett megállapított bérösszeget kifizetni, illetőleg a magasabb
árszínvonal mellett fölvelt kölcsöneiket letörleszteni avagy
azok kamatait fizetni. Ezek tehát okvetlenül tönkremennek

még abban az esetben is, ha adósság vagy földbéradósság nélküli gazdaságuk még hasznot is hajtott voma.

Hogy mekkora szerepet játszik a világtermelésben a földjáradék, illetve hogy mennyire fontos költségvetési tétel képezi a gazdák igen nagy részének ez, azt bizonyítják az Egyesült Államok következő, a bér gazdaságokra vonatkozó adatai.

	Összköltség egy acre-ra	ebből bér	%
buzánál	21.33	6.12	28
tengerinél	23.10	5.95	25
zabnál	17.99	5.48	30

Hogy megértsük ezeket a számokat, gondoljuk el, hogy a válság előtti 1 \$ bushel gabonára esett -,36 cent földjáradék; az 1930, december 10-i csikágói ár -,77 cent bushel gabonára esett szintén -,36 cent földjáradék.

A szerződés megkötése idején -,64 cent maradt meg a gazdának a földjáradék kifizetése után 1 bushel gabona árából; a mai árak mellett marad neki -,41 cent, tehát míg azelőtt a gabona árának egyharmadrészét vonta el tőle a földjáradék, addig most felerészét kell neki földjáradék gyanánt fizetnie.

A mezőgazdasági válságot azok is megérik, akik nem adósságokkal terhelt földdel sodródtak bele. Az ilyen földtulajdonok lassanként szintén eladósodnak és tönkremennetük rövid idő alatt bekövetkezik. Azok a földbérlők pedig, akiknek a magasabb árszínvonal mellett meghatározott bérösszeget kell évente fizetniök, hamarosan kénytelenek bérletüket elhagyni – és még örülnek, ha kiengedik őket onnan, ha egy ingben is és nem kell éveken keresztül adósságaik törlesztéséért dolgozniok.

Nem helytálló tehát a polgári írónak az az állítása, hogy egyedül az agrárrolló teszi a válság lényegét. Még ha a mezőgazdasági és ipari cikkek árai egyformán alacsonyak volnának is, a bérlo és a törlesztést fizető gazda akkor is tönkre menne, mert a régebbinél alacsonyabb árak mellett

sokkal nehezebben vagy egyáltalán nem tudja megfizetni a magasabb árak, idején meghatározott bér- vagy kamatösszeget.

Ez a válság tehát proletarizálja a bérlőt és az adósokba keveredett és keveredő gazdát és ezáltal siettetí a differenciálódást a falu osztálytagozódásában.

Az alacsony árak természetesen a modern nagyüzemet kevésbé érintik, mint a kisüzemet vagyis a parasztot.

A mezőgazdaságnak sarkalatos pontja, hogy egyébként egyenlő feltételek mellett a nagyüzem, amely a technika legutolsó vívmányait értékesíti, előnyben van a kisüzemmel szemben, amely nincs abban a helyzetben, hogy a modern technikát alkalmazza.

Ép az utolsó esztendőök hoztak oly technikai változásokat, melyek a nagyüzem által nemrég kiküzdött előnyöket még megsokszorozzák. Csak a *kombájn* bevezetésével járó megtakarítás is elegendő arra, hogy még a mai gabonaárak mellett is a nagyüzemet hozamképessé tegye.

Az Egyesült Államokban a *Yearbook of Agriculture* (1927-es évi, 694. old.) szerint egy acre-on termelt búzára eső aratási és cséplési költségek az eddigi kötőgépek használatával mellett – 4.22 \$ tesznek ki a kombájn használatával mellett – - 1.50 „ „ „ a megtakarítás tehát 2.72 \$

Emellett a régi gépek alkalmazása mellett a termelésnél

6,1 % veszteség volt

a kombájn-nál már csak 2,6 % veszteség van.

Argentiniában hasonló eredményekhez jutottak. (*The combined harvester thresher in the Great Plain.*)

A mezőgazdasági államok tragédiája

A mezőgazdasági válság a kapitalista világgazdaság általános válságának egyik alkotóeleme. A világválság azonban nem egyformán érezteti hatását minden országban. Az árak a világgazdaságban t. i. nem egyformán esnek. Az iparcikkek áresése nem követi az agrárcikkek árzuhanását. Például Németországban a „*Wirtschaft und Statistik*” (1930 szept., 2. füzet) szerint az áresés a következő volt az egyes főárcsoportoknál az 1913-as árakat véve alapul és ezeket mindegyik árucsoportnál 100-zal jelölve:

	1913 = 100	
	1928	1930
	a u g u s t u s	
Mezőgazdasági termékek	132.6	116.6
Gyarmati áruk	129.5	110.7
Ipari nyersanyagok és félgyártmányok	131.5	117.7
Ipari készárúk	157.5	149.4
Termelőeszközök	139.6	137.7
Fogyasztási cikkek	171.0	158.2

A közölt adatokból világosan kitűnik, hogy a mezőgazdasági és gyarmati országok termékeit a legerősebben érinti az árzuhanás, ezek érzik legerősebben a válságot. Minthogy ezek az országok egyben – rendszerint – más országokkal szemben adósországok is, őket kétszeresen érinti a válság. Ezeknek az országoknak, termékeik áresésével párhuzamosan, évről-évre nagyobb ármennyiséget kell a hitelező külföldnek átengedniök a külföldön változatlan névértékű pénzben felvett kölcsönök kamata és törlesztése fejében.

Ha egy gyarmati ország gazdaságában a külföldi tőke közvetlenül van érdekelve, akkor a külföldi tőkést is közvetlenül érinti az áresésből származó veszteség. Nem így áll azonban a dolog az állami-, megyei- vagy városi köl-

csönökre, a banktökére és a földhitelre nézve, amelyeknél a gyarmati lakosság viseli a megnőtt kamat egész terhet. A nyersanyagok és mezőgazdasági termékek áresése tehát nemcsak a parasztság romlását jelenti, hanem a mezőgazdasági államok gyengítését, a tőkeerős, fejlett iparú kapitalista államokkal szemben. Minthogy a mezőgazdasági államok a termékeikért kevesebbet kapnak, a kamat fejében fizetendő összeg változatlan fennállása mellett most nagyobb gabona- vagy gyapotmennyiséget kell a külföldnek szállítaniuk tartozásaik fejében, mint azelőtt.

Ez a helyzet a háborútvesztett és ennekfolytán hadikárpótlás fizetésére kötelezett országokban, még abban az esetben is, amikor azok ipari államok. Németország például 20%-kal több terhet visel most, mint a Young-terv alapján készült szerződés megkötésekor, mert azóta azoknak az ipari cikkeknek az ára is esett, amelyeknek kivitelével volt képes csak a hadikárpótlást fizetni.

A középeurópai mezőgazdasági államok helyzetét súlyosbítja még az a körülmény, hogy a gabonakiviteli feleslegük csak csekély hányadban fedezi az európai gabonabeviteli Országok szükségletét s így természetes európai gabonapiacukon nem léphetnek fel elegendő súllyal. Nézzük ebből a szempontból a *római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézetnek* az 1928-29-es gazdasági évre vonatkozó adatait;

Kiviteli felesleg:

	<i>Buza</i>	<i>Rozs</i>
Magyarorsz.	4.8 millió métermázsza	1.3 millió métermázsza
Jugoszlávia	1.5 " "	
Románia	0.5 " "	0.3 " "
Bulgária	0.28 " "	0.24 " "
Németország	semmi	0.9 " "

Végeredményben a középeurópai mezőgazdasági kiviteli államok összes buza- és rozskivitele:

1928—29	buza	7.1 millió métermázsza
" "	rozs	2.8 " "

Ezekkel az aránylag valóban csekély kenyérmag-kiviteli fölöslegekkel szemben a többi európai állam behozatali szükséglete a szóbanforgó gazdasági évben:

Behozatali szükséglet	búzában	154.65	millió métermázsa
»	rozsbán	7.44	„ „

A középeurópai mezőgazdasági államok buzakivitele a többi európai ország buzabevitelének csupán 4.6%-át fedezte. A rozsnál az arány jóval kedvezőbb, (37.6%) de viszont a középeurópai mezőgazdasági államokra nézve a rozskivitel lényegesen kisebb jelentőséggel bír. A gabonabeviteli európai országok gabonabevitelének javát a tengerektől távoli államok fedezik.

Igen érdekes volt *Manuilescu* (volt román államtitkár) ép erre a kérdésre vonatkozó budapesti előadása, amely az európai mezőgazdasági államok közeledését vezette be.

Előadásában rámutatott arra, hogy a mezőgazdasági államok közös tragédiája abból a tényből ered, hogy századok során az ipari államok külkereskedelmük útján mindig kizsákmányolták a mezőgazdasági nemzeteket.

Így keletkezett az ipari Európa mellett egy másik, gyarmati jellegű, mezőgazdasági Európa. Azt fejtegette, hogy a mezőgazdaság termelékenységébe milyen hátrányban van az ipari termelőképeséssel szemben, mert az Egyesült Államokban például az ipari produktivitás a mezőgazdaságénak 15-szöröse. Ennélfogva az ipari államok csekély számú munkással gyártott árucikkek fejében vásárolják meg a mezőgazdasági országok termését, mely sokkal nagyobb számú ember munkáját képviseli. Számításai szerint egyetlen amerikai ipari munkás munkájának eredményéért 50 magyar vagy román mezőgazdasági munkás munkateljesítményét kell cserébe adni. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy a mezőgazdasági államok számára az iparcikkeknek mezőgazdasági terményekkel való csereforgalma új rabszolgaságot jelent.

Manuilescu adatait *Fellner* is megerősíti, szerinte a magyar mezőgazdaságban alkalmazott átlag munkaerő 815

frank értéket és a magyar iparban egy munkás 1291 frank értéket termel,

Ausztriában még nagyobb az eltolódás.

A mezőgazdasági munkás által termelt érték 490 frank

Az ipari „ „ „ „ 1686 „

Ezek alapján az ipari termékek olcsósága volna várható és ennek ép az ellenkezője következett be, mert a szervezett, monopolizált ipari tőke a kevésbé szervezett, monopolizálásra teljesen képtelen mezőgazdasági tőkét kiuzsorázza.*

Ez az agrárrolló lényege.

A magyar mezőgazdasági válság

Míg Európa nyugati államainak mezőgazdasági válsága vámokkal enyhíthető s míg az olcsó mezőgazdasági termékek bevitelle a válság első felében még ezen államok iparának hasznára vált, addig Magyarország mezőgazdasági tragédiáját a nemzeti jövedelem, főként a mezőgazdasági lakosság jövedelmének ugrásszerű csökkenése, a nemzeti

*) Index-számokban kifejezve így viszonylanak a ^mezőgazdasági termékek árai az ipari termékek áraihoz az Egyesült Államokban az 1909-14 évek átlagában volt mezőgazdasági és ipari árakat egyaránt 100-nak véve:

	élelmiszerek	ipari termékek
1919	220	199
1920	228	241
1921	154	167
1922	142	168
1923	141	171

A mezőgazdasági termékek árát az ipari termékek árának (nagybani árak) %-ában kifejezve :

mezőgazdasági termék	ipari termék = 100
1919	107
1920	85.9
1921	77.8
1922	72
1933	72,5

vagyon romlása, állatállomány, betét stb. csökkenése, a külföldi kölcsönök összegének emelkedése, a mezőgazdasági tőkének a nagyfokú eladósodás miatti leromlása stb. jellemzi.

A nemzeti jövedelem

Fellner számítása szerint (*Magy. Statisztikai Szemle 1930. VIII, 11.*) a régi Magyarország jövedelme a nemzeti vagyon 16.23 %-át, a csonka Magyarország jövedelme a nemzeti vagyori 13.66 %-át tette ki a válság előtt, A jövedelemnek ez a csökkenése főként a külföldi adósságnak és a föld legyöngyült állapotának tudható be.

A nemzeti jövedelemnek, amely Fellner szerint a külföldi adósságok kamatainak levonása nélkül P 4.500 millió 49.43 %-át a mezőgazdasággal foglalkozó munkásság munkája teremti elő, holott az a lakosságnak 55.7 %-a, míg a háború előtt ugyanez a lakosság a nemzeti jövedelem 64.43%-

Ez az agráröllő teljesen újszerű jelenség. *Jankovich Béla*, aki földolgozta az ipari és mezőgazdasági indexet 1867-től 1897-ig, a következőket bizonyítja:

1867—1877 átlagát 100-nak véve

1897-ben	a buza ára 88.5	} az agrárárak magasak
a gabonaneműek „	81	
az állati termékek	97	
	a textilárak ára 62	} az ipari árak alacsonyok
összes többi cikkek	72	

Az 1867—1897 között a mezőgazdasági termékek árai kevésbé estek, mint a többi cikkek árai. Az agráröllő helyetti ipari öllő mutatkozott. A háború után viszont a *M. Kir. Statisztikai Hivatal* szerint:

ha az 1913-as ár = 100

akkor a buza	mezőgazdasági cikkek	ipari cikkek ára:
1923-ban	81	100
1924 „	125	128
1925 „	111	132
1926 „	122	114
1927 „	123	126
1928 „	116	131
1929 aug.	87	
1929 szept.	85	

át állította elő. Tehát a mezőgazdasági válság a mezőgazdasági lakosságot már gazdaságilag meggyöngyölve találta.

Felmer szerint az 1926/28 évben, tehát a válság előtt valamennyi mezőgazdasági növényi termék értéke évi átlagban 2.252 millió pengő volt. Ha ebből leszámítjuk a takarmánynövények és a szalma 705 millió P-re becsült értékét, akkor a hat legfontosabb növényre esik 1.547 millió pengő.

Ezeknek a számításoknak eredményei kb. megfelelnek a mi számításaink eredményeinek.

Aratási termékek értéke millió pengőben:

	1927/28	1928/29
Buza	661.39	420.43
Rozs	188.41	129.91
Árpa	165.95	105.82
Zab	93.82	56.83
Kukorica	351.73	330.81
Burgonya	156.55	129.61
	<u>1617.85</u>	<u>1173.41</u>

Tehát a Fellner-féle 1928/26-as átlag 1547 millió jövedelem becslése helyességét igazolja a mi 1927/28-as becslésünk, amely 1617.85 milliót mutat.

Becslésünkben kiindulva azt mondhatjuk, hogy már a válság első esztendejében 444 millóval kevesebb volt a magyar mezőgazdaság hozama a hat legfontosabb növényterméknél, mint az előző évben. Ennek természetesen az 1929-es évi árzuhanás az oka.*

Az 1930-as év már nem is válság, hanem pánikévnék nevezhető. (Vágó, a bank- és ipari nagytőke gazdasági

*) A budapesti tőzsdén az 1929 év januárjában és szeptemberében a következő árfolyamokat jegyezték:

	búza	rozsa	árpa	zab	kukorica
1929					
január	25.20	22.65	25.50	25.50	27.25
1929.					
szeptember	21.95	15.30	16.50	15.50	19.25

szakértője a *Pester Lloyd* karácsonyi számában a mezőgazdasági lakosság közötti pánikról ír,)*

Az 1930-as év válságához a mezőgazdasági válság hatásán kívül hozzájárult a magyar mezőgazdaságot különösen sújtó rossz termés hatása is:*

	Learatott terület 1000 kat. holdban:		Átlagtermés per kat. holdanként és mázsánként:		Termés eredménye millió mázsában:	
	1929	1930	1929	1930	1929	1930
Buza	2.607	2.862	7.8	6.6	20.4	19.9
Rozs	1.141	1.104	7.0	6.2	17.9	6.7
Árpa	828	794	8.2	6.5	6.8	5.3
Zab	525	447	7.8	5.0	4.1	2.2
Kukorica	1.954	1.873	9.2	6.9	17.9	13.3
Burgonya	492	478	44.0	32.3	21.6	16.2
Cukorrépa	137	129	117.0	90.4	16.0	13.4

Ha már most az 1930 évi termés értékét a budapesti paritás alapulvételével fölbecsüljük, a szállítási költségeket figyelmen kívül hagyva, akkor:

*) Nézzük a válságot jellemző áralakulást:

Tiszabúza ár (78 kg)	1929	1930
január vége	25.37	25.05
február	25.87	24.25
március	25.70	23.35
április	25.65	22.60
május	22.03	23.—
június	22.47	21.37
július	24.25	19.77
augusztus	22.70	17.05
szeptemb.	22.07	15.47
október	23.42	15.10
november	23.60	14.20

	1930 évi termés:		Budapesti ár decemberben	Termés értéke millió pengőben
Buza	19.9	millió métermáza	13 20	262.68
Rozs	6.7	" "	8.90	59.63
Árpa	5.3	" "	14.50	76.85
Zab	2.2	" "	19.50	42.90
Kukorica	13.3	" "	12.10	160.93
Burgonya	16.2	" "	5.—	81.—
				<u>684.09</u>

Tehát a hat legfontosabb növény termésértéke:

1928-ban	1,617	millió pengő
1929 „	1,173	" "
1930 „	684	" "

Ez a három szám fejezi ki legjobban a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság vásárlókéességének csökkenését.

A válság csak a hat legfontosabb növényi terméknél

1929-ben 500 millió pengő értékkel,

1930-ban további 500 „ „ „, kisebbitette

a mezőgazdaság hozamát, két év alatt majdnem $\frac{2}{5}$ -öd részére (42%) súlyosztette.

És ezt a súlyos veszteséget korántsem enyhítette az általános áresés, ellenkezőleg az agráröllő még jobban ki-nyílt. *

*) Ha 1909-1913 ár átlagát 100. vesszük a nagykeresik.-ben, akkor:

	A mezőgazdasági árak indexe:		A többi áru indexe:		Agráröllő indexe:	
	1929.	1930.	1929.	1930.	1929.	1930.
január	123.4	101.1	137.9	128.0	89.5	79.0
február	125.5	97.2	137.6	126.6	91.2	76.8
március	128.4	95.6	139.9	124.3	91.8	76.9
április	122.8	88.3	136.2	122.6	90.2	72.0
május	116.1	86.6	132.7	121.3	87.9	71.4
junius	116.1	85.6	131.0	119.2	88.6	71.8
julius	116.7	91.5	131.4	118.9	88.8	77.0
augusztus	108.9	89.3	132.3	117.1	82.3	76.3
szeptember	103.5	88.3	132.1	114.7	78.3	77.0
október	104.7	88.2	130.2	115.2	80.4	76.6
november	103.3	—	129.3	—	79.9	—
december	103.3	—	129.0	—	80.2	—

Ha már most a magyarországi mezőgazdasági válságot a már ismertetett általános okok mellett annak különleges okaira is vissza akarjuk vezetni, akkor ismerkedjünk meg előbb a magyar földbirtokrendszerrel, a termelés módjával, a földbirtokreform szándékos eredménytelenségével, továbbá a mezőgazdasági tőke és banktőke viszonyával is.

Magyarország mezőgazdasága a háború előtt

A jobbágyság fölszabadulása után a jobbágyból lett kisgazda szemben találta magát az uralkodóvá vált kapitalista gazdálkodás által neki okozott minden nehézségével. Még jobban sújtotta azonban ez a rendszer a magyar nemesség többségének utódjait a középbirtokosokat, akik ebben egyáltalán nem bírtak megállni és tönkrementek.

A középbirtokosság romlása természetesen nem egy-csapásra ment végbe. 1870-ig még alig lehetett észrevenni, A döntő lökést az 1870-es évek végén kiélesedett mezőgazdasági világválság adta meg neki úgy, hogy a tulajdonképeni középbirtokos (gentry) osztály már 1895-ben eltűnőfélben volt, amikor is 2.7 millió földbirtokos közül 100-1000 holdas gazda mindössze 17.566 volt (5.76 millió kat. hold össz-birtokkal), ami a nagymagyarországi földbirtokosoknak 0.65%-át tette ki. Helyüket a zsírosparaszcok foglalták el.

Az ő előrenyomulásuk vezetett oda, hogy 1913-ra a 100-1000 ho das gazdák száma 23.779-re emelkedett és birtokaik összterülete 7.05 millió kat. holdra nőtt.

A jobbágyutódok szintén megérezték az akkori mezőgazdasági válságot. A középparaszt osztályból szegényparaszt és törpeparaszt lett, viszont a módos paraszt („zsírosparaszt”) réteg felszívta a kis, olcsón elvesztegetett parcellákat.*

	1851-ben:	1895-ben
*) Törpegazda 5 holdnál kevesebb birtokkal	22.715	1,062.064
Szegényparaszt 5-10 hold birtokkal	239.692	257.179
tömegek 10-20 „ „	216.984	295.802
Középparaszt és zsírosparaszt 20-100 hold birtokkal	65.861	188.276

Igen jellemzők a birtokosok számára és kisbirtokok (törpebirtokok) nagyságára a következő adatok:

Év	Birtokok száma:	Összbirt. száma %o-ban	Törpebirtokok terület kat. hold:	Összbirt. terület %o-ában	Egy törpebirtokosra esik:
1870	törpebirtokok válság előtt				
	1,444.400	58	604.353	14.2	6.78 hold
1895	ugyanazok (váls. után)				
	1,279.718	53	104.375	5.8	1.73 „

Míg 1870-ben egy törpebirtokosnak még átlag 6.78 holdja volt addig 1895 „ „ „ „ már csak, 1.73 „ „

A 100 holdon felüli birtokok pedig ezalatt az idő alatt erősen gyarapodtak.

1870-ben a zsírosparaszt, közép- és nagybirtokos
15,244.842 holddal rendelkezett

1900-ban már „ „ „ „
17,54.689 „ „

Hogy mennyire felaprózódott a föld a válság évei alatt, bizonyítja, hogy Somogy megyében a jobbágytelkek száma a következő volt: *

	egész telek	2/3 jobb. tlk.	2/3 j. tlk.	1/3 j. tlk.	1/3 j. tlk. alatt
1861	830	849	7133	9982	5939
1883	797	963	4504	11886	11777
	- 33	+ 114	- 2629	+ 1904	+ 5838

*) A mezőgazdasági válság fejlődésének ábrázolására álljanak itt a budapesti tőzsdeárak:

Arak K.-ban:	Á t l a g á r a k	k o r o n á b a n		
	Búza ára:	Rozs ára:	Zab ára:	Tengeri ára:
1854-1859	21.84	16.28	14.18	12.18
1869-1863	20.02	14.02	14.44	12.68
1864-1868	19.74	14.56	14.03	11.74
1868-1871	21.03	15.25	14.44	12.03
1872-1876	24.74	18.17	14.93	14.28
1877-1881	23.29	17.06	13.28	12.92
1882-1886	18.89	14.50	13.50	12.63
1887-1891	16.81	13.67	12.61	11.38
1892-1896	15.31	12.63	12.55	9.91

A válság a 90-es évek derekán fellendülésbe ment át, amit a következő árak jeleznek;

	Búza:	Tengeri:
átlagos ára q-ként, bpesti tőzsdén		
1892-1896 évek átlagban K.	15.31	9.92
1897-1901 „ „ „	18.62	10.13
1902-1906 „ „ „	16.87	12.85
1907-1911	24.04	13.77

Az ismertetett áralakulat a válság egyik gazdasági hatását jellemzi, amint azt már külföldi példákból láttuk. A válság kiváltotta belterjesebb gazdálkodás folytán a termés-átlag nőtt:

A termés átlaga métermázsákban, hektáronként (egy hold kb. 0.6 hektár)*

	búza:	rozs:	árpa:	zab:	tengeri:	burg.:
1885-1889	11.7	9.0	10.1	8.1	12.7	61.3
1906-1910	11.9	11.3	12.5	10.9	17.2	79.7

A föld árának emelkedése, ami a belterjesebb gazdálkodás következménye, elősegítette a közös és községi legelőknek felosztását és egyéni birtokban lévő szántóföldekké való átalakítását. Az ily módon újonnan keletkezett szántóföldet 3.5 millió kat. holdra becsülik. Ezáltal azonban a szegény- és középparasztot megrövidítették, meri annak gazdálkodását a belterjesebb állattenyésztés jellemezte.

Ezekből láthatjuk, hogy nálunk a válság hatása 1877-1881-ben vált érezhetővé és az árak mélypontjukat a 90-es évek derekán érte el, amikor is

a búza ára	61.89 %-ra	
a rozs „	69.51 „	(1872-1876
a zab „	81.3 „	= 100%)
a tengeri ára	69.47 „	
csökkent, ami a nem kapitalisztikus alapon gazdálkodó jobbágyutód parasztgazdaságot és nemesi középbirtokosságot gyöngítette ugyanakkor, amikor a zsirosparasztok és nagybirtokosokat megerősítette.		

*) Ugyancsak növekvően belterjes termelésről tanúskodik az ugar-területek folytonos csökkenése,

a 80-as évek elején a szántóföldnek	18.7 %-a
1913-ban már csak „ „	8.7%-a
mandt ugaron.	

	100 hold szántóföldre esett
Törpegazdaságnál	113 szarvasmarha
Kisbirtoknál	49
Középbirtokosnál	28
Nagybirtokosnál	32

Ezeknél az adatoknál az egyéb jószágot is szarvasmarhára számítottuk át és pedig a következő kulcs szerint: ló = 1, disznó = 0.2, juh = 1, kecske = 0.66 szarvasmarhának felel meg.

Minthogy a törpebirtokos több mint kétszerannyi állatot tartott, mint a kisbirtokos, négyszer annyit mint a nemes birtok és háromszorannyit mint a nagybirtokos, a közlegelők felosztása, amelyek a kisparaszt állattenyésztésének alapját képezték amellet, hogy élesen beleütközött a fennálló jogrendszerbe is, a kisparaszság egyik legfontosabb jövedelmi forrását támadta meg (lásd Sebess könyvét a tagosításról), hanem a szegényparaszt állattenyésztés alapját támadta meg. Az 1895-ös statisztika szerint a kiscgazdák jószágállományából a községi és közlegelőkn a marha állomány 43%

a ló „ 32 „

a juh „ 32 „

à disznó „ 28 „, talált táplálékot.

Így a községi és közlegelők felosztása lényegesen hozzájárult a kisparaszság leromlásához.*

*) Látjuk tehát, hogy a tőkés termelés általános válsága Magyarországon és ennek a 19. század utolsó negyedében volt mezőgazdasági válság által kiélezett hatása milyen következményekkel járt a mezőgazdasági termelőkre. A tőkés termelési módhoz nem alkalmazkodó hűbéri nemesség tönkrement és a paraszttól élesen elkülönülő rétegekre hasadt. Egy része, amelyből a zsírosparaszság lett, anyagilag megerősödött, birtokterületét kiterjesztette, egyrésze elfoglalta a tönkremenő hűbéri nemesség helyét, másrésze, és pedig a zöme, lecsúszott a szegényparaszságba, amelynek a birtoka már nem képes megélhetést nyújtani; amely ezért bérmunkát is kénytelen vállalni és még mélyebbre jut: a mezőgazdasági proletariátusba. A zsírosparaszság egyaránt gyarapodott, a tönkremenő hűbéri nemesség és kisparaszság birtokaival és anyagit megerősödésével előkészítette az 1918-19 évi forradalmak bukása után rövid ideig vitt politikai vezérszerepet. Másrészt a tönkremenő hűbéri

A birtokelosztás Magyarországon

A trianoni béke után, a nagyobb mértékben kisbirtokosok lakta és gyéresebb népsűrűségű tót és román vidék elszakadt Magyarországtól. A megmaradt területen a népsűrűség magasabb mint a régi Magyarországon volt, amennyiben a régi Magyarországon 1 km²-re 64,21 lakos esett, a mai „ pedig 1 „ 82,1 „ esik.

Csonkamagyarországon a birtokviszonyok is mások, mint a régi Magyarországon. Ha már a régi Magyarországon is sok volt a nagybirtok, az új Magyarországon szármuk viszonylag még inkább megnövekedett, a kisbirtokok pedig viszonylag csökkentek, mint az a következő, még az u. n. földreform előtti időből származó statisztika mutatja:

A birtok nagysága az egyes birtokcsoportok száma az		Új Magyarország	Régi Magyarország
kat. hold:		összes birtokok számának %-ában:	
Törpebirtokos félproletár-réteg	0—1	20,76 %	21,55 %
	1—3	24,96 „	26,84 „
	3—5	13,13 „	14,68 „
	5—10	17,78 „	18,28 „
Középparaszt	10—50	20,91 „	16,98 „
Zsírosparaszt és középbirtokok	50—100	1,36 „	0,96 „
	100—200	0,45 „	0,32 „
Gazdag föld- birtokos	200—500	0,35 „	0,23 „
	500—1000	0,18 „	0,10 „
Uradalom	1000-nél nagyobb	0,12 „	0,00 „

közép- és nagybirtok egy része tőkések kezébe került, a tőke benyomult a mezőgazdasági termelésbe, előrehaladt a mezőgazdaság kapitalizálása, kezdetét vette az ipari- és banktőkének a nagybirtokkal való öszszefonódása. Ez az a fejlődés, amelyet meggyorsított a mezőgazdasági válság, elébünk vetíti azt a folyamatot, amelynek a mai, sokkal mélyebb mezőgazdasági válság lesz a kiindulópontja s így a legidősebb tanulságokat szolgáltatja.

A törpe parasztbirtokok (0-10 holdig, viszonylagos száma kisebb, a középparaszt, zsirosparaszt és nagybirtokok viszonylagos száma lényegesen nagyobb a mai Magyarországon, mint a régien.*

A háború után Magyarországon ennél fogva az osztályellentétek is élesebbek a faluban, mert nemcsak a nagybirtokok és kötött-birtokok arányszáma magasabb és viszonylagos területe nagyobb, mint a régi Magyarországon, hanem a nagybirtok nagyobb jelentőségével párhuzamosan a mezőgazdasági proletariátusnak is viszonylag számban és súlyban nagyobb a jelentősége. Ugyancsak nagyobb az új Magyarországon az ipari proletariátus jelentősége is, mert a trianoni béke viszonylag kevésbé iparosodott területeket csatolt el.

Az egész munkásság aránya régi Magyarországon		45.7 %
" " " " új Magyarországon		52.5 "
Ipari munkások	régi	11.2 "
	új	14.4 "
Mezőgazdasági cselédek	régi	6.6 "
	új	7.7 "
" " munkások aránya	régi	15.8 "
	új	16.2 "
(Buday: „Magyarország küzdelmes évei“ 40. lap.)		

*) Még jobban kitűnik ez az eltolódás, ha nem a birtokok számát, hanem az egyes birtokcsoportokra eső szántóföldek adatait nézzük:

Birtok nagys. kat. hold:		Az egyes birtokcsoportokra eső szántóföld az egész orsz. sz.-L-jének %-án	
		Új Magyarország	Régi Magyarország
Törpebirtokos	0—1	0.98	1.36
	1—3	3.89	5.80
	3—5	4.10	6.40
	5—10	10.33	14.27
Középparaszt	10—50	32.30	34.60
Zsirosparaszt és középirtok	50—100	7.25	6.91
	100—200	5.09	4.78
Gazdag földbirtokos	200—500	8.95	7.67
	500—1000	9.45	7.18
Uradalomak	1000-nél nagyobb	17.67	11.05

A háborút követő forradalmak és ellenforradalmaknak közös jelszava egész Közép- és Keleteurópában a földbirtokreform volt. A földbirtokok felaprózása igen sok államban nemcsak politikai jelszó volt, (a volt Osztrák-Magyar Monarchia utódállamainál a kisebbség elleni nemzeti jelszavak játszottak igen nagy szerepet) hanem a gazdasági és politikai fejlődés által napirendre tűzött feladat is.

Mármost a háború után életbelépett földbirtokreformok közül ép a magyar kímélte legjobban a nagybirtokot. Németországban pl. már a 100 hektáron felüli birtokok is kisajátítás alá estek, azokban a járásokban, amelyekben a mezőgazdasági területnek több mint 10%-a esett a 100 hektáron felüli birtokokra. Csehországban egy-egy birtokból 150 hektárt meghaladó mezőgazdasági terület, általánosságban pedig a 250 hektáron felüli terület esett kisajátítás alá. Lengyelországban 60-180 hektár, csak kivételesen 300 hektár az egy földbirtokosnak meghagyható terület. Romániában ez a maximum az ország egyes részeiben és a területek minősége szerint különböző. Oromániában hegyvidéken 100 hektár, síkvidéken 220 hektár, kivételesen 500 hektár. Erdélyben – mert több a hegyvidék – csak 100 hold, síkvidéken 200, illetőleg 500 hold a maximum. (*Sebess Dénes: „Az új agrárdemokrácia”.*) Persze ilyen méretű földreformokat az uralkodóosztályok csak az 1919/20-ban volt közvetlen forradalmi helyzet nyomása alatt ígérték s mihelyt a forradalom nyomása csökkent, annak végrehajtását megghiúsították. Különösen áll ez Romániára s első sorban Lengyelországra.

De a magyar földreform még elvileg sem ment ilyen messze, hanem beérte azzal, hogy az „arra érdemes” földmunkásoknak legfeljebb 3 holdat és a törpebirtokosoknak akkora területet helyezett kilátásba, amellyel birtokuk legfeljebb 15 holdra egészül ki, de óvakodott attól, hogy a nagybirtokok törvényes maximumát megállapítsa, mint a bennünket körülvevő államokban történt. Ellenkezőleg, elvül mondatott ki az, hogy a nagybirtokból földreform céljára csak annyit szabad elvenni, hogy az, mint nagybirtok-

üzem, továbbra is fenntartható legyen. A magyar földbirtokreformnak elvi célkitűzése abból folyt, hogy alkotói a nagybirtok és a vezetése alatt álló zsírosparasztság képviselői voltak s a nagybirtok természetesen nem semmisíthette meg önmagát, hanem csak oly földreformot létesíthetett, amely továbbra is fenntartotta a nagybirtokrendszert, különös védelembe részesítve az ősi birtokot s az azzal kapcsolatos kötött birtokokat.

A nagybirtokos érdekeit védte a földreform akkor is, amikor a pénz elértéktelenedése idején a földreform pénzügyi részének kidolgozását mellőzte.

Nézzük most már, hogy ez a földreform milyen változásra vezetett a magyarországi birtokviszonyokban.

Az *Országos Mezőgazdasági Kamara* 1930 januárban kiadott évi jelentése alapján a végrehajtott birtokreform adatai a következők:

Az országnak összesen 16,161.774 kat. holdat kitevő megművelhető területéből 940.048 holdat osztottak föl, ami az egész magyar föld 7.42 %-nak felel meg.

Az igénybe vett területből kiadott:

a) házhelyre	58.591 hold
b) törvényes jogcímmel bíró egyéneknek	690.706 „
c) közcélokra	190.750 „

A házhelyek céljaira igénybevett 58.590 hold területen 259.762 házhely létesült, kb. 400 □ -ól átlagos nagyságban. A Kamara jelentése szerint ezeknek egy részén a házhelyhez juttattak még ma sem építették föl otthonukat, annak ellenére, hogy a törvényhozás óta 10 év telt el. A földreform házhelyet adott, de a házépítés lehetőségéről nem gondoskodott.

Vizsgáljuk meg, hányan és kik kaptak földet:*

405.103 egyén kapott átlag 1 kat. holdat és 1128 négyszögöl nagyságú földterületet. Ezek között kapott:

proletár	törpegazda	kisparaszt
215.237 holdat	123.730 holdat	56.136 holdat

A földbirtokreform mérlege

földnélküli falusi proletárnak jutott	273.828 hold
félproletár rétegnek	123.730
zsírosparasztoknak és egyéb ellenforradalmi rétegeknek és intézményeknek	532.490 „
	940.048 hold

*) A közcélokra juttatott összesen 190.750 kat. hold területből

a) lelkészi és tanítójavadmakra esett	11.520
b) jegyzői javadmakra	1.765
c) csendőrség	kapott 3.970
d) gazdasági ismétlőiskolák	kaptak 2.123
e) sport (levente)	„ 367
f), vitézi szék 910 esetben	„ 35.741
g) köztisztviselőkre 910 esetben	„ 87.950 -
h) egyéb közcélokra (temető, földhordó hely, agyaggödör, tenyészállattartó telep	jutott 16.779
i) közbirtokra 40 esetben	„ 10.159
j) mintagazdaságokra és 15 kat. holdon felüli családi birto- kokra 249 esetben	„ 14.570
k) egyházaknak juttatott közép- birtokok 12 esetben	„ 5.806
	190.750 hold

Birtokelosztás a földreform után

A Magyarországon ma uralkodó birtokeloszlásról nem nyerhetünk tiszta képet, mert a hivatalos statisztika csak az 50 holdon felüli birtokokat részletezi. Az 50 holdon felüli birtokokról, tehát a zsírosparasztbirtoktól egészen a nagybirtokig, elég pontos adatok állanak rendelkezésünkre.

				egy birt. jutó birtokok összes terület száma : kat. hold :	
50—100	holdas	birtokok	között	12.779	66.4
100—200	"	"	"	5.467	137.9
200—300	"	"	"	2.003	241.5
300—500	"	"	"	1.728	383.9
500—1000	"	"	"	1.468	694.4
1000—2000	"	"	"	643	1,365.6
2000—5000	"	"	"	383	2,022.8
5000—10000	"	"	"	132	6,935.2
10000—20000	"	"	"	56	13,809.8
20000—50000	"	"	"	26	30,960.4
50000 kat. holdon felül				7	61,432.6

Földbirtokok száma :		összes területek holdakban :	az összes kötött bir- tokok területének %-ában
kincstári birtokok	51	200.597	5.2
községi " "	1637	717.852	18.8
közbirtokoss. birt.	2429	761.371	19.9

Földbirtokok száma:		összes területek holdakban:	az összes kötött bir- tokok területének %-ában
birt. köz.	vallásalap birt.	12 83.319	2.2
	tanulmányalap birt.	4 31.885	0.8
	isk. és egyéb alap.	83 68.406	1.8
	egyházbirtokok	890 915.982	23.9
	hitbiz. "	93 916.836	24
	kapitalista birt.	237 130.780	2.4
		5436 3,827.028	100

Ez a megművelhető magyar földnek 23.6%-át teszi ki.

Utoljára lezárva csak 13% —

Egyházi birtokok megoszlása hitfelekezések szerint.

	száma:	összes terület holdban:	%
Római katolikus egyház	520	848.378	92.6
Görög "	40	7.753	0.9
Református "	279	47.885	5.2
Ágostai hitv. evang. "	36	10.216	1.1
Görögkeleti "	13	1.360	0.2
Unitárius "	1	291	0.0
Izraelita "	1	104	0.0
	890	915.982	100

Itt a római katolikus egyházi birtokok oly nagy fölénye látható, (92.6%) amely egymagában érthetővé teszi a katolikus egyház hatalmas szerepét a magyarországi politikában, királykérdésben és osztályharcban.

A mezőgazdasági válság hatása birtokcsoportok szerint

A tulajdonképeni mezőgazdasági válság 1927 után kezdődött, így az a vizsgálat, amelyet a nagybirtokot képviselő OMGE a magyar birtokok jövedelmezősége tárgyában még 1927-ben tartott, adataival igen jól megvilágítja azt a

kérdést, hogy a magyar nagy- és középbirtokokat milyen állapotban érte a válság és következtetést enged arra, hogy melyik osztály nyer és melyik veszít ezen a mezőgazdasági válságon. Nézzük meg először, hogy ezek szerint az adatok szerint vajon melyik birtok tud viszonylag többet termelni Magyarországon? Felelet: a nagybirtok.

Holdankénti termésátlag birtokcsoportok szerint 1927. ben. 1 kat. holdon termett:

	országos átlag	nagybirtok	középbirtok	kisbirtok
buza	740 kg	890 kg	790 kg	7 q
rozsa	510 „	570 „	540 „	5 „
árpa	730 „	890 „	800 „	6.70 „
zab	720 „	850 „	760 „	6.60 „
burgonya	4440 „	5470 „	4560 „	42.74 „
cukorrépa	12980 „	13500 „	12320 „	118.60 „

A szóbanforgó év időjárás tekintetében rendesnek volt nevezhető, csapadéka 655 mm-t tett ki, A megvizsgált nagy- és középbirtokoknak a következő munkabér-költségekkel kellett számolniuk:

1. Napszámber 1927-ben, évi átlagban:

férfinapszám	P 2.81
női „	„ 2.-
gyerek „	„1.30

2, A munkabér-költség nagysága egy kat. hold mezőgazdaságilag hasznosított területére átlagban így alakult:

szegődménybér	P 42.11
hónaposbér	„ 8.74
napszámber	„ 11.38
részesbér	„ 15.37
szokványbér	„ 1.85
összes munkabér-költség	P 79.45

Ez volt tehát a helyzet a munkabér-költségek terén, azonban 1928/30-ban a kiélesedő válság következtében a munkabérek csökkentek, minthogy a nagy- és középbirtok részben a földmunkásosztályra hárította át a mezőgazdasági válság következményeit.

A nagy- és közép- birtok tőkéje

Igen jellemzőek a magyar földbirtokososztályra a befektetett tőkére vonatkozó adatok, Amíg a kanadai és argentiniai farmer tőkéjének a föld értéke csak jelentéktelen jrszét teszi ki, (az orosz parasztnál egyáltalán nem jön számításba) addig a magyar földbirtokos tőkéjének 71,8 %-á képezi a föld értéke, tehát Magyarországon a földbirtokj-
vedelemnek a földjáradékból álló eleme is túlnyomó részét teszi ki az egész földbirtokjvedelemnek.

Az OMGE által megvizsgált mezőgazdasági üzemekbe (nagy- és középirtokok) befektetett tőkék nagysága és ösz-
szetetele részletezve a következő:

1 kat. hold mezőgazdasági területre esik tőkebefektetés és-
pedig:

		P	%
	telekre	1002	71.8
	épületekre	156	11.2
összesen,	alaptőkére	1158	83
amihez hoz-	holt leltár	43	3.1
zájárul	eleven „	93	6.7
	forgótőkére	101	7.2
	üzemtőkére	237	17
		1395	100

Ez a befektetett tőke átlagban, a földmunkások rend-
kívül alacsony bére és az államhatalomnak a nagy- és kö-
zépbirtokot támogatásban részesítő pénzügyi és adópolitikája
ellenére, az OMGE állítása szerint

nagyirtoknál csupán 1.37 %-ot
középbirtoknál „ 1.10 „-ot

*Tehát a magyar nagy- és középbirtokgazdálkodás az OMGE
szerint a mezőgazdasági válság előtt is a tönkremenés ha-
tárán volt.*

A kisbirtok jövedelmét az OMGE-nak állítólag nem volt módjában kiszámítani. A magyar hivatalos tudomány pedig a törpe- és kisbirtokok nyomorával ha talán foglalkozik is, de az adatokat nem hozza nyilvánosságra.

Magánszámítások szerint, a *Magyar Szemlében* és a *Pester Lloydban* közölt cikkek alapján egy ötholdas gazda jövedelme a közterhek levonása nélkül 1928-ban P 920.90 1929-ben P 699.15 volt.

*) Részletesen a nagy- és középbirtok átlagos bevételei és kiadásai a következőképen alakultak:

1 kat. hold bevétel		o/o
szántóföldből	P 63.22	47.34
kerti termékekből	„ 0.76	0.57
rét és legelő	„ 0.36	0.27
lőtartás	„ 1.50	1.12
szarvasmarha	„ 14.93	11.18
tehenészet	„ 14.43	10.81
sertéstenyésztés	„ 18.18	13.62
juhászat	„ 5.19	3.89
összes állattenyésztés	„ 54.23	40.62
különfélék	„ 14.95	11.20
összes bevétel	P 133.52	100.—o/o
1 kat. holdra eső kiadás		
	P	o/o
új építkezés	0.65	0.51
épület fenntartás	4.61	3.63
új gépek és eszközök vásárlása	1.33	1.04
holt leltár fenntartása, kézi- munka és kezelési költség	32.69	25.76
állatvásárlás	13.85	10.91
terményvásárlás	19.08	15.03
anyagvásárlás	1.35	1.06
biztosítás	1.87	1.47
közteher	13.45	10.60
adósságtörlesztés és kamat	7.77	6.15
különfélék	12.93	10.22
összesen :	P 126.88	100.—o/o

Az egy katasztrális holdra átlagosan eső közteher, be-számítva az összes egyenesadókat 23,54, P-t tett ki, amely-hez járul 50% pótdadó fejében 11,74 P, tehát összes köz-teher 35,28 P volt. Így 1928-ban a gazdának öt holdjából a közteher levonása után 744,35 P volt, 1929-ben pedig már csak 576.75 P. (*Magyar Szemle adatai.*)

Az uralkodó magyar birtokososztály nem tud gazdál-kodni és ennél fogva a városi banktőke kezeibe kerül. Ki-vételt csak az egyházi kötött birtokok és a tőkés szellem-ben vezetett óriásbirtokok képeznek.

A magyar pénz elértéktelenedésének hasznát elsősor-ban a birtokososztály élvezte, amikor a háborúelőtti óriási adósságait elértéktelenedett papírpénzben teljesen kifizette, amely a becslés szerint **3,000,000.000** pengőt tett ki.

A városi proletariátus és kispolgárság (járadéktörések és hadikölcsönjegyzők), akiknek munkabérét vagy kis meg-takarított tőkéjét a pénz elértéktelenedése súlyosan érintette, a saját veszteségükkel tulajdonképpen kifizették a nagy- és középbirtokosok és a kisgazdák jelzálogtartozását.

Az 1924-es esztendő a magyar birtokot már teljesen adósságmentesen találta. Viszont a városi kispolgárság tönkre-ment (hadikölcsön stb.) és a bankok alig birták átmenteni vagyonukat. A földbirtokon kívül még az ipari tőke húzott hasznot a pénz elértéktelenedéséből,

A magyar és az idegen banktőke azonban nem lehe-tett megelégedve a helyzet ilyenén alakulásával. Érdekei

Az 1927-ben megvizsgált üzemek 65%-ánál nyereség, 35%-ánál veszteség mutatkozott.

Nagy- és középbirtokok jövedelmezősége 1927-ben. (1 kst. hold)

	bevétel:	kiadás:	tiszta jöv.:	kiadás a haszon a bevétel tőkehez.	
				0/0-ában	0/0-ában
összes nagybirtok	157.94	142.86	15.08	90.45	1.37
„ közép „	133.65	119.71	13.94	89.57	1.10
országos mérlegelt arány	147.69	133.09	14.60	90.11	1.24
az Alföldön	151.65	147.12	45.3	97.01	0.39
Dunántúl	143.45	118.11	23.34	82.34	3.42

azt kívánták, hogy a pénz elértéktelenedési folyamata végeterjen. Ezért befolyását a magyar kormányra, abban az irányban érvényesítette, hogy állítsák le a bankóprést és új állandó értékű pénzegységet létesítsenek arany-fedezettel. Ez meg is történt, A bankóprést most már az adóprés váltotta f 31 és a birtokososztály paradicsoma hamar végetért. Ez azonban eleinte még nem érezte meg az új állapotok hatását, az 1925 évben a magyar birtokot 1928-ban volt terheinek csak 10.7%-a terhelte, éspedig

az 50 holdig terjedő (kisgazda)	10.7%
„ 50-100 „ „ (zsírosparaszt)	10.8,,
„100-1000 „ „ (középbirtok)	11.1,,
„ 1000 holdon felül „ (nagybirtok)	10.1 „

A magyar föld összes terhe ekkor még csak 123,852.530 P-t tett ki. De már az 1926 esztendőben a magyar földbirtok kétszerakkora kölcsönt vett föl, mint amennyit a megelőző évben összes terhei kitettek

267,925.750 P-t
még többet 1927-ben 371,861.233 P-t
1928 ban ismét többet 396,896.017 P-t
az összes adósság a válság kezdetén, 1928-ban 1.160,535.530 P-t tett ki.

A magyar földbirtok 1928 év végén volt terheiből felvétellett.

1926 előtt	1926-ban	1927-ben	1928-ban
10.7 ⁰ / ₀	23.1 ⁰ / ₀	32.0 ⁰ / ₀	34.2 ⁰ / ₀ = 100 ⁰ / ₀

Ez az előrehaladó eladósodási folyamat az egyes mezőgazdasági termelő rétegeknél a következőképen alakult:

	1926 előtt	1926.	1927.	1928.
Kisgazda	10.7 ⁰ / ₀	18.7 ⁰ / ₀	34.2 ⁰ / ₀	36.4 ⁰ / ₀
Zsírosparaszt	10.8 „	20.9 „	30.3 „	38. „
Középbirtokos	11.1 „	27.4 „	27.7 „	33.8 „
Nagybirtokos... ..	10.1 „	32.7 „	29.7 „	27.5 „

nagybirtok már 1926-ban kezd erősen eladósodni, anig a többi réteg eladósodásának üteme évről-évre erősö-

dik, hogy a világválság elején érje el tetőpontját. Kamat tekintetében azonban csak a nagybirtok tud a banktőkével egyenlő ellenfélként szembeállni és így a megterhelés és annak kamatai őt érintik legkevésbé.

A zsírosparasztnál egy kat. holdra eső kamatösszeg	P.	21.7
A középbirtokosnál,, „ „ „ „ „		17.9
A nagybirtokosnál „ „ „ „ „		10.1

A fokozatos eladósodás is mutatja, hogy a magyar birtokososztály mai gazdálkodási módja egészen rossz: ugyanakkor, midőn, 1927-ben a földből csupán 1-1.5% hasznot tudott kihozni, a banktőkének átlagban 7.6-8.4% kamatot fizetett. A növekvő kamatteher azután tovább gyengítette a földbirtok jövedelmezőségét és végül a mezőgazdasági világválság bekövetkeztével a földbirtokot a teljes csőd felé kergeti. Egy a képviselőházban elhangzott kijelentés szerint ma Magyarországon 7 millió kat. hold föld eladó. A földbirtok növekvő eladósodása annyit jelent, hogy növekvő mértékben a banktőke részére termel, vagyis a földbirtok a tulajdonjog látszólagos érintetlensége mellett is mindjobban a banktőke kezébe kerül. Ez a kapitalizmus győzelmét jelenti a hűbéri eredetű birtokhatalmakkal szemben. Ugyanakkor azonban a mezőgazdasági válság az ipari tőke helyzetének rosszabbításával e révén az ezzel egybenőtt banktőke helyzetét is gyengíti. A mezőgazdasági területek különösen a tiszántúli vidék vásárlóképességének súlyos csökkenése csökkentőleg hat a városi kispolgárság vásárlóképességére, és a proletariátus növekedő munkanélkülisége a lakosság fogyasztóképességét mindegyre tovább csökkenti. A falu mezőgazdasági válsága a városban ipari s kereskedelmi válságot idéz elő. A banktőke ugyan a mezőgazdasági válság révén fölénybe kerül a földbirtokkal szemben, de végeredményben az ipari válságba átcsapó mezőgazdasági válság a banktőkét is meggyengíti. (Lásd bankok iparvállalatait.)

A mezőgazdasági válság a nagybirtokot üzeme racionalizálására kényszeríti. Ez újból a kölcsöntőkéhez való fordulásnak szükségességét jelenti, mert a racionalizálást csak

újabb tőkebefektetések segítségével lehet keresztülvinni, azonban a nagybirtok racionalizálása egyelőre csak lassan halad előre, mert a tőkeszegény Magyarországon a banktőke nem rendelkezik az ehhez szükséges tőkékkel, a külföldi tőke pedig húzódozik a magyarországi tőkebefektetések kockázatától. Ha azonban a külföldi tőkének Magyarországra való beáramlása mégis meg fog indulni, ennek következménye az lesz, hogy a magyar birtok a felvett kölcsönök révén teljesen a nemzetközi banktőke kezébe fog kerülni. Amilyen mértékben előrehalad a racionalizálás, olyan mértékben nő a nagybirtok függősége a banktőkétől. Ma a tőkehiány következtében a nagybirtokok egyrésze a racionalizálás helyett külterjesebb gazdálkodásra tér át, ennél fogva még befektetett tőkéi egyrészét is kivonja a mezőgazdaságból és a nagybankokba helyezi el. Ezen a vonalon fordított irányból halad előre a banktőke és a nagybirtok egybenövése. Ugyancsak a banktőke és a nagybirtok ilyirányú egybenövésére vezet az a tény, hogy az egyházi nagybirtok felgyülemelő tőkéit a nagybankokban helyezi el. Ez a kettős folyamat a benne érdekelt nagybirtoknak beleszólást juttat a banktőke ügyeibe, sőt odavezetett, hogy ma ezek az egyházi és alapítványi vagyonok versenytársként lépnek fel a banktőkével szemben a budapesti házakra nyújtandó kölcsönök területén. Mialatt tehát a nagybirtokok egyrésze tönkremegy vagy kedvező esetben teljesen a banktőkétől függő helyzetbe kerül, ugyanakkor a nagybirtokok másrésze és pedig elsősorban az óriásbirtokok s az egyházi nagybirtok anyagi hatalmukat megőrzi vagy gyengén megnövelik a mezőgazdasági válságban is. De akármilyen irányú is a nagybirtok fejlődése a válságban, a végeredmény egy s ez a banktőke s a nagybirtok mind teljesebb összenövése, a kapitalista elemek túlsúlyba jutása a hűbéri eredetű magyar nagybirtokrendszerben, a hűbéri maradványok eltűnése a magyar nagybirtok vezetésében.

kivételével, gazdaságilag halálraítéli. A kisbirtoknak viszonylag nagyobb a tőkeszüksége mint a nagybirtoknak, amint azt az alant közölt adatok mutatják, amelyeket az OMGE gyűjtött össze.

Nagybirtoknál:			Kisbirtoknál:		
Telek	P. 1.002.—	71.89 „	Telek és épület	P. 1.695.—	82.06 „
épület	„ 156.—	11.2 „			
össz. alaptőke	„ 1.158.—	83. „	össz. alaptőke	„ 1.695.—	82.06 „
holt leltár	„ 43.—	3.1 „	holt leltár	„ 163.—	7.20 „
eleven leltár	„ 93.—	6.7 „	eleven leltár	„ 155.—	7.50 „
forgó tőke	„ 101.—	7.2 „	forgó tőke	„ 169.—	8.17 „
össz. üzemtőke	„ 237.—	17. „	össz. üzemtőke	„ 371.—	17.94 „
összes befektetett tőke	P. 1.395.—	100 „		P. 1.695.—	100 „

De nagyobb tőkeszüksége mellett a tőkeszükségletet kevésbé tudja kielégíteni mint a nagybirtok, mert a banktőkének nem nyújthat ugyanolyan fedezetet. Emellett a kölcsönök után drágább kamatot is fizet, mert a nagy birtokkal szemben mely elsősorban jut a hosszulejáratú törlesztéses olcsóbb kölcsönökhöz, rövidlejáratú, bármikor felmondható drágább kölcsönökre van ráutalva. Így eladósodása, ugyanakkor midőn tőkeszükségletét nem biztosítja, még nagyobb mértékű és gyorsabb ütemű, mint a nagybirtoké és emellett gazdasági létét teljesen a banktőke-kénye-kedvére szolgáltatja ki. Az életképtelenné vált kisbirtok tönkremegy, dobra kerül s a kisbirtokosság, elsősorban a törpebirtokosság gyors iramban lesülyed a proletariátusba. Még ha meg is képes tartani birtokát, létfenntartását csak úgy tudja biztosítani, ha önálló gazdálkodása mellett bér munkát is vállal. Ezáltal pedig megnöveli a munkaerő kínálatot a mezőgazdasági bér munkapiacon, leszorítja a munkaerő fenntartását már amúgyis mindinkább csökkenő mezőgazdasági munkabéreket s a mezőgazdasági proletariátust, amelynek sorait úgyis megduzzasztja a tönkrement kisbirtokosnak a proletársorba való lehullása és a városi munkanélküliség a saját lesülyedésével párhuzamosan még

jobban lesüllyeszti. A mezőgazdasági proletariátus helyzetét azután tovább súlyosbítja egyrészt a nagybirtoknak a külterjesebb, tehát kevesebb munkát kívánó gazdálkodásra való áttérése, másrészt a nagybirtok racionalizálásának megindulásával a gépeknek a munkaerőt feleslegessé tevő elterjedése a mezőgazdaságban. A dobra kerülő törpe- és kisbirtokokat a tőkeerős, uzsoráskodó zsírosparaszt ragadja magához, potom áron, aki a gazdasági önállóságát alakilag megőrző- törpe és kisbirtokosokat is, jószág-, gazdasági eszköz- vetőmag-, gabona-, pénz- stb. kölcsönökkel magától függő helyzetbe hozza és részére ellenérték nélkül végzett végzett munkára kényszeríti.

A kisebb jövedelmet nyújtó s kölcsöntőkéhez is nehezen hozzájutó középbirtoknak természetesen kisebb az ellenálló képessége a válságban mint a nagybirtoknak és az úrhatnám gentry-középbirtokos nem is tud úgy alkalmazkodni a válság által teremtett helyzethez, mint a fukar és pénzsóvár zsírosparaszt. Ezért a középbirtokok zömére a gyors tönkremenés várakozik és egy részükkel szintén a zsírosparaszt gyarapodik. A tönkrement középbirtokosok a városi szellemi proletariátust növelik s ha nem tudnak a közigazgatásban elhelyezkedni, akkor a városi szellemi proletariátusban jelentkező fasiszta agrárdemokrata írást erősíti, amelynek a „Magyarság” ad hangot. Ez a réteg a városi szellemi proletariátus, hogy magát megmentse, rá van utalva arra, hogy a parasztság megmentését hangoztassa céljának és szélsőbalszárnyán nem fog visszariadni az agrárforradalom frazeológiájától sem, amely hivatott vezérének tekinti magát.

Végeredményben a mezőgazdasági válságnak elkerülhetetlen eredménye Magyarországon a következő:

1. A nagybirtok összenő a banktőkével s kapitalizálódik.
2. A középbirtok elpusztul, s a hozzákapcsolódó városi szellemi proletariátus az agrárdemagógiában keres menekülést.
3. A zsírosparasztság megerősödik.

4. A kis- és törpebirtok proletarizálódik, a kisparasztság fél vagy egész proletárrá változik át.

5. A mezőgazdasági proletariátus megduzzad, munkanélkülisége nő, helyzete elviselhetetlenné válik.

A mezőgazdasági világválság hullámai a földbirtokosság tökében leggyengébb rétegeit mossák ki, a kis- és törpebirtokos és a középbirtokos réteget. Ennélfogva a mezőgazdasági népesség középső rétegei, a – zsírosparaszt-ság kivételével – eltűnnek, az osztálytagozódás kiszélesedik és a kapitalistává vált nagybirtokossággal szemben a zsírosparasztságnak őt támogató rétegén kívül, egyedül a mezőgazdasági fél- vagy egész proletariátus fog szembe állani. De a magyar mezőgazdasági válság az egész magyarországi kapitalista rendszer válságába csap át. A mezőgazdasági válság visszahatásaként a városokban bekövetkezett ipari és kereskedelmi válság folytán az osztálytagozódás a városokban is kiélesedik, a kispolgárság proletarizálódik, a munkanélküliség nő s amint a faluban a banktőke kommandója alá kerülő nagybirtok zsírosparaszt uszályával kerül szembe a mezőgazdasági félproletár- s proletártömegekkel, a városban a banktőke kommandója alatt álló ipari és kereskedelmi tőke az ipari és kereskedelmi proletariátussal s a proletarizálódó kispolgársággal. A szélesedő osztályharc frontja leegyszerűsödik: az egyik oldalon a finánc-tőke által egyesített nagybirtok s ipari tőke intellektuális és zsírosparaszt uszályával, a másik oldalon az ipari proletariátus vezetése alatt az összetorlódnó városi s falusi proletariátus, a falusi félproletárokkal s a proletarizálódó városi kispolgárokkal.*

*) Mindez természetesen csak a fejlődés irányát jelzi. A fejlődésnek ezt az irányát egymagukban a kapitalisták által teremtettermelési viszonyok is létrehozzák, de kibontakozását és megvalósulását a válság rendkívül meggyorsítja. A fent leírt állapot csupán eszmei végpont, mely eljésen csak akkor valósulhatna meg, ha a tőkés termelési viszonyok a teljes kifejlődésig szükséges időig fentmaradnának. Minél tovább sújtja azonban a válság, amely maga is csupán a tőkés termelési viszonyok terméke, a tőkés termelési viszonyok közé szorított magyar mezőgazdaságot, annál jobban meg fogja közelíteni a valóságot ezt az eszmei végpontot.

A mezőgazdasági válság hatása a falu szegénységére

A falu osztálytagozódásának története

A nyugateurópai ipari fejlődés és az ezzel járó fellendülés nagy hatással volt a magyar uralkodó birtokososztályra a múlt század derekán.

A nyugaton erősen fejlődő városok gabonaszükséglete megnövekedett úgy, hogy az ezekbe az országokba irányuló gabonakivitel jövedelmezővé vált. A robottal kapcsolatos magyar jobbágyrendszer nagy akadálya volt a belterjesebb gazdálkodásnak és érthető, hogy a *Széchenyi* körül gyülekező nagybirtokosok *Liebig* tanai szerint szerették volna földjeiket megművelni és a régi, hármass forgón alapuló művelési módot teljesen kiküszöbölni. Ezt azonban egy robotmuxikára alapított, jobbágy munkára! dolgozó termelési rend nem tudta megvalósítani és így a jobbágyság fölszabadítása és a régi hűbéri jogokon alapuló *földesúri* birtok *földbirtokká* való átalakítása és kikerekítése hő vágyává lett a haladottabb földesuraknak. Egyszóval ezek a földesurak kapitalisztikus módon kívántak gazdálkodni és e kívánságuk teljesítése a kapitalizmus útjába eső akadályok kényszerű elsőpréréseivel járt.

Az új kapitalisztikus társadalmi rendszert az abszolutisztikus kormányzat először az adózás szempontjából teremtette meg, ami által a kapitalisztikus rendszernek megvetette az alapját. Ezután azáltal, hogy keresztülvitte a jobbágyságnak 1848-ban kivívott fölszabadulását és a jobbágyságból szabad parasztság lett, földhözköttöttsége megszűnt, a volt jobbágytelkek szabad forgalom tárgyává váltak, aminek az lett a következménye, hogy – amint *Dr. Lukács Endre* (*Die wirtschaftliche und sociale Lage des Feldarbeiters in Ungarn*) és *Sebess Dénes* (*Tagosítás stb.*) könyveiből láthatjuk – a volt jobbágyföldek kapitalista

földbirtokká gyarapodtak, annális könnyebben, mert 1867 óta újból a magyar birtokososztály került a kormányzat élére, amely gazdasági megerősödése érdekében igénybevette a tagosítást és a közös legelők felosztását.

Ennek a folyamatnak másik oldalaként a volt jobbágyság egy részéből kialakult a falusi proletariátus. Ez számban, 1875 óta állandóan szaporodott, annak ellenére, hogy a magyar városi proletariátus szintén az egykori jobbágyság utóda, tehát a város felszívta a falusi szegénység egy részét.

1857-ben	még 1,651.680	földnélküli mezei munkás volt
1870 „	már 3,019.650	
1880 „	„ 3,979.915	
1890 „	„ 3,804.040	(nők nélkül)

Addig, amíg a magyar gabonakivitel kedvező piaci viszonyokkal találkozott, a föld kicsuszamlásának folyamata a volt jobbágyság egy részének lába alól még kezdő fokán volt; a magyar falusi proletárságot még nem forgatták ki teljesen kis jobbágytelkéből. A falusi proletariátus helyzete sem volt viszonylag rossz, a kubikosok pl. megfelelő mértékben találtak munkát a Tisza és más folyók szabályozásánál stb.

A magas gabonaárak azonban a tengerentúli államokat és Oroszországot arra ösztönözték, hogy több búzát termeljenek, aminek hatása az európai piacon az 1880-as években vált érezhetővé.

A magyar gabonatermelésnek most már új utat kellett találnia, hogy a külföldi, géppel termelt gabonával felvehesse a versenyt.

A magyar mezőgazdaságnak választania kellett; vagy lemond a gabonatermelésről és belterjesebb mezőgazdaságra tér át vagy mindenáron, de megmarad a gabonatermelésnél. Ezt az utóbbit választotta. Ennek természetesen a birtokeloszlás, az ország politikai szerkezete volt az oka. (A nagybirtok-rendszer a gabonatermelésre igen alkalmas.)

A magyar mezőgazdaság megmaradt a nagybirtok-

rendszer és külterjes szemgazdálkodás keretei között. Természetesen a külterjes gazdálkodás mellett is alkalmazkodnia kellett volna azokhoz az általános gazdasági törvényekhez, melyek a termelési költségek leszállítását követelték. Ezt csak úgy vélte elérhetőnek, hogy *a talajjavítás költségeit a legkisebb mértékre csökkentette és a munkabéreket leszállította.* Mind a két eszköz a magyar mezőgazdaság fejlődésének kerékkötőjévé vált, elsősorban természetesen a munkabér leszállítása.

Így mostmár, míg a mezőgazdasági konjunktúra idejében a külterjes termelés is eltartotta az egész mezőgazdasági lakosságot, az új rendszer a bérek csökkentésével a falusi proletariátust a *városba való menekülésre* vagy *kivándorlásra* kényszerítette. Nézzük ezzel kapcsolatban a kivándorlókra vonatkozó adatokat:

1872-ben, a mezőgazdasági válság előtt, csak 1032 magyar állampolgár ment Amerikába.

A következő évtizedekben:

1879	1518
1881	6668
1883	12308
1901-1905 évenként	110187
1905	142929
1906	145447

keres magának új „házát”.

Ennek az elszegényedési folyamatnak jelzőtáblája nemcsak a kivándorlás, hanem a mezőgazdasági válsággal kapcsolatos agrárszocializmus elterjedése is.

A szociáldemokrata párt nem ismerte föl a mezőgazdasági válság jelentőségét és nem állt élére az akkor meginduló mezőgazdasági mozgalomnak és ha részt is vett benne, a kiadott jelszavai túlnyomóan politikai jellegűek voltak, (pl. az általános titkos szavazati jog vagy szakszervezeti jellegűek) amivel nem tudták a falusi tömegeket megmozdítani.

A falusi mozgalom élére a kialakulófélben levő zsirosparasztállat állott.

A zsirosparaszt akkor még a szegényparaszt és a falusi nincstelenek oldalán állott, mert a jobbágyi hagyományok éltek még benne, a vármegye teljesen „úri” jellege bántotta, amely a tönkrement középbirtokosok monopóliumát képezték s ami a legfontosabb, a földéhség is a falusi szegénység oldalára hajtotta, mert a nagybirtok növekedése és a kötött birtokok a terjeszkedést lehetetlenné tették számára. *Matlekovics Sándor*: „*Magyar királyság*” c. könyve (VII kötet, 189 old.) szerint az akkori időben Magyarország Vs-ad része (34.65 %-a) kötött birtok volt. Ezek a kötött birtokok megakadályozták azt, hogy a zsirosparaszt olcsó földhöz jusson. Mindezekből az okokból a zsirosparaszt élére állott a falusi agrárszocialista mozgalomnak.

Az akkori mozgalmat tehát a zsirosparaszt vezette. Például egy *Várkonyi István* nevezetű ceglédi lókupec, aki a fojamszabályozásoknál fuvarozást vállalt és ezen megdagodott. Várkonyi eleinte a szociáldemokrata pártnál keresett elméleti támaszt, de hiába, mert azt ott nem találta meg. *Schmitt Henrik dr.* – u. n. ideális anarkista – az orosz „narodniki” mozgalmak tapasztalataiból sokkal több utasítással szolgálhatott Várkonyinak és így lett a mozgalom életképebb. Nem feladatunk a 90-es esztendő agrármozgalmainak ismertetése, de rá kell mutatnunk arra a tényre, hogy *Achim András* is a zsirosparaszt-rétegből származott; az ő célkitűzésének sarkalatos pontja a földéhség csillapítására irányult: 10.000 hold fölötti birtokok parcellázása és bérbeadása hosszú időre.

Azóta azonban a helyzet megváltozott. A falu osztálytagozódása és egyes rétegének politikai tagozódása nagy változáson ment keresztül. Nézzük a falu mai osztályrétegeződését.

I. A birtokososztály, melynek a falusi proletariátussal ellentétes érdekei vannak, annakfolytán, hogy

utóbbival szemben mint munkaadó áll, akinek érdekei a munkabér-csökkentésére és a munkaidő hosszabodására irányulnak.

Ez a réteg a következő csoportokra osztható:

1. olyan földbirtokosok, akik a földjáradékukból élnek és azt Budapesten vagy külföldön költik el;

2. olyan földbirtokosok, akik maguk gazdálkodnak. Ebből az osztályból kerülnek ki a mai parlamenti agrárpárt hívei, talán *Gadl* Gasz/o/2ílehetne jellemző alakjukként megemlíteni;

3. a zsirosparaszt réteg, mely *teljesen* különvált a szegényparaszttól és fiát úrnak nevei. Ők alkotják a magukat „kisgazdának” nevező politikai párt zömét.

II. A középparaszttság Magyarországon az a réteg, melynek 15-20 holdtól 50 holdig terjedő birtoka van. Száma az 1931 évi birtokstatisztika szerint nem több mint 50.000. Ez a réteg ma már igen kevés idegen munkaerőt foglalkoztat, érdekei tehát nem ellentétesek a falusi szegénységgel szemben oly mértékben.

Ez a réteg nagyon szenved a mezőgazdasági válság miatt. A gabona alacsony árát megsínyli, mert árúgabonája van. Az iparcikkek drágaságát és az adóprés nyomását is neki kell elszenvednie. Adóját csak a boletta révén tudja megfizetni. Nagyon el van adósodva és pedig adóssága nem jelzáloghitel, hanem uzsoraadósság. Ha az agrárválság még soká tart, ez a réteg szükségszerűen el fog proletárosodni.

III. A szegényparaszttság és a törpebirtokos. Sorsa hasonló az előbb említett rétegéhez, csak még inkább érinti őket a mezőgazdasági válság, még jobban sújtják az adók és a munkaalkalom hiánya.

Ezen rétegek annak ellenére is érzik a mezőgazdasági válság hatását, hogy gabonát a piacra nem termelnek. És pedig azért érzik meg a gabonaárak zuhanását, mert egyrészt ez a réteg fizeti a földjáradék nagy részét (haszon-

bér vagy felesbér alakjában), másrészt mert a bér munka-alkalom is amelyre rá van utalva erősen csökkent.

Vizsgáljuk csak meg mekkora a magyar földjáradék? *Fellner „Csonkamagyarország Nemzeti Vagyona”* című munkájának adatai szerint a földhaszonbérek Magyarországon (ezekben bentfoglaltatik a földjáradékon kívül a mezőgazdasági épületek és az esetleges leltár hozadéka is.)

1927 évben országos átlagban kat. holdanként:

a kisbirtoknál (100 kat. holdon alul) legalább	150 kg. búzát
a középbirtoknál (100-1000 „ „ „ „	120 „ „
a nagybirtoknál (1000 holdon felül) „ „	90 „ „

tettek ki.

Az 1925-1927-es évek átlagos búzaára Magyarországon 33.42 P. volt kilogamonként. Eszerint tehát a kisbirtokosoknál a haszonbér kat. holdanként P. 50.13, középbirtokosoknál P. 40.10, nagybirtokosoknál P. 29.08. E haszonbérátlagok alapján a következő eredményre jutunk: 8.110.223 kat. hold kisbirtok a P. 50.13 406.6 millió P., 3.398.647 „ „ közép 40.10 136.3 „ „ 4.639.444 „ „ nagy „ „ „ 29.08 134.9 „ „ 677.8 millió P.

Tehát a magyar föld munkánélküli földjáradéka és az épületekbe és leltárba fektetett tőke haszna 677.8 millió P. volt. Számítsuk ki e haszonbérlet átlagot a búza mai ára alapján (13.20)

8.110 millió kat. hold kisbirtok	P. 20.68	167.7	millió P.
3.399 „ „ „ közép „ „	16.80	57.1	„ „
4.639 „ „ „ nagy „ „	12.60	58.58	„ „
16.148		283.38	millió P.

A búza ára évi átlagban q-ként Magyarországon: 1925-ben 36.90 P, 1926-ban 31.50 P, 1927-ben 31,88 P A mezőgazdasági válság okozta földjáradék (és a mezőgazdaságba fektetett tőkehaszon) csökkenése 394.5 millió P.

Ez azonban nem egyedül az uralkodóosztály sújtja, mert a földbér igen gyakran nem természetben szolgálta-

tandó gabonában vagy gabona árában van meghatározva, hanem a gabonaáraktól függetlenül készpénzben és sokszor évekre előre. Ezekben az esetekben a földjáradék érintetlen marad és a terményárak zuhanásából származó veszteség kizárólag a bérlőre hárul. Mégha a bér nem is volt előre meghatározva, akkor is, ezekben az esetekben a terményárak eséséből származó évi veszteség a bérlőt terheli, A mai gazdasági válságot többek között ép az jellemzi, hogy az árak zuhanását semmiféle polgári nemzetgazdász előre nem látta, még kevésbé volt tehát a politikailag és gazdaságilag teljesen kiszolgáltatott kisébélő abban a helyzetben, hogy az árzuhanással számolhatott volna. Utólag pedig nem javíthat a helyzetén, mert a magyar magánjog nem ismeri el a hasonló okon alapuló bérleszállítási igényt, így a termények áreséséből származó évi veszteséget feltevélen neki kellett viselnie. A búza és a rozs ára pedig

		búza	rozs	
ha	1928 jul.-nov. átlag	100	100	-nak vesszük
akkor	1929	63.4	70.5	volt
	1930	50.7	42.1	„
Tehát a törpebirtokosnak, ha búzát termelt 1929-ben				
	36.6%-ot,	1930-ban	kb.	20%-ot,
	ha	rozsot	termelt	1929-ben
	30.0%-ot,	1930-ban	kb.	40%-ot
kellett veszíteni az eladási árakon ahhoz az árszínvonalhoz képest, amely mellett magát a haszonbér fizetésére kötelezte.				

A földreform hatása a földhözjutottaknál

Buday Barna, az OMGE főszerkesztő igazgatója igen érdekes tanulmányt adott ki a *Köztelek*-ben, a földreform eredményéről a földhözjuttatottaknál. Megállapításai annál figyelemreméltóbbak, mert Buday a nagybirtok szellemi képviselője és így tanulmányában a nagybirtok mond ítéletet a vezetése alatt megvalósított földreformról. Ez az ítélet egyben ítélet minden olyan földreformról, melyet

olyanok valósítanak meg, akiknek a földreform érdekeikbe ütközik.

A fentemlített tanulmány megállapítása szerint azok a kisgazdák, akiknek földjeit a földreform kiegészítette, jobban gazdálkodhatnak, mint a földhözjuttatott földnélküli munkás. Ehez nem kell sok magyarázat. A kisbirtokosok a szükséges felszerelés és igásállatok legalább egy részével rendelkeznek, tehát sikeresebben gazdálkodhatnak mint a teljes felszerelés és állatállomány nélkül álló földmunkás. Természetes, hogy a föld csak annak a kezében bír értékkel, akinek a szükséges felszerelése is megvan hozzá. A pusztai föld birtoklása még nem elég; Az ilyen kisbirtokosok száma nem csekély, 115.000 ember, azonban a mezőgazdasági válság következtében ezek is tönkremennek.

Minthogy már annakidején is igen drágán vagy pedig drága kölcsönök igénybevételével szerezték meg a földet, a mai alacsony terményárak mellett a válságot kétszeresen érzik és a régebbi birtokaikat is magukkal rántják összeomlásuknál.

Ez egészen természetes, ha figyelembe vesszük, hogy a már említett Kamarai jelentésben közölt megváltási ár megállapításánál

1 q búza értékét	27.60 P-nek számítottak a mai ár helyett,	ami 13.20 P
1 „ rozs „	22.30 „ „	a mai ár helyett,
		ami 8.90 P
1 „ árpa „	20.90 „ „	a mai ár helyett,
		ami 14.50 P
1 „ csöves tengeri	12.80 „ „	a mai ár helyett,
		ami 8.- P

1930 májusában a megváltási árat újból szabályozták azon az alapon, hogy 1 mázsa búza 22,- pengőben, a rozs (és árpáé) 15,- pengőben számoltassék el, de csak a földhöz juttatottak számára. A „megváltást szenvedő” birtokosoknak továbbra is a régi, magasabb összeget fizetik. Ezért irigykednek azokra a zsidókra, akik „megváltást szenvedtek”, mert most magasabb árat kapnak a földjükért,

mint amilyenén azt ma a „történelmi osztályok” értékesíteni képesek.

Még súlyosabb a helyzete azoknak a szegény „új gazdáknak”, akiknek a földbirtokreform előtt nem volt földjük; nemcsak a válság sújtja őket, hanem a felszerelés hiánya is. Legtöbben maguk művelik a földet, de önállóan a földmunkák csak egy részét tudják elvégezni, mert felszereléssel és jószággal nem rendelkezvén, a gépeket és az igát kölcsön kell venniük. Ezek használata ellenében a kölcsönadónak szintén rendszerint napszámot szolgáltatnak vagy ritkábban terménnyel vagy készpénzzel fizetnek. A kölcsönadók pedig zsírosparasztok, akik visszaélnék a gazdák” szorult helyzetével.

Még Buday Barna is az alábbiakat kénytelen a törpebirtokosoknak a zsírosparasztok által való kizsákmányolásáról följegyezni:

(A következők nemcsak a földhöz juttatott törpebirtokosokra állanak, hanem minden olyan törpebirtokosra, aki a szükséges felszereléssel nem rendelkezik. Ezeknek a száma, a válság előrehaladásával mind nagyobb lesz.)

„Megállapíthatjuk az eddig közölt adatokból, hogy az ellenszolgáltatás általában aránytalanul nagy. Emellett az idegen segítségre utaltság hátrányai abban is jelentkeznek, hogy csak akkor jutnak ígához, amikor a fuvarosgazdák a maguk dolgát már elvégezték, tehát sokszor késve adják a földnek azt a munkát, amelynek kellő időben való végzése feltétele a kielégítő eredménynek. Aztán az is baj, hogy a legtöbb esetben még csak haszonállatjuk sincs, nincs tehát trágyaprodukción, és ennek hiányában nem tudják földjüket jókarban tartani. Egyesek pénzért vesznek trágyát a *túlnyomó többség* azonban adós marad a földnek, minél fogva az nem hozhatja meg a kellő eredményt. Okszerű gazdálkodásról szó sem lehet.

Általában a töldreformot „élvezők” levelei – még az OMGE szerint is – szomorú olvasmányok, „A bú, gond, csalódás, a balsorsverte emberek jajszava sír ki belőlük.

Vegyük részletesen sorra, melyek is az ilyen földreform „drámák” egyes mozzanatai.

1. Messze vannak a kiosztott földek

A földhözjuttatottak földjei a lakóháztól, különösen az Alföldön, Szentes és Hajdúböszörmény vidékén, igen messze vannak, Nemritkán 20-25 km-nyire, de szabályként mondhatjuk, hogy a kapott parcelláknak még igával való megközelítése is vagy egy órába kerül. A vizsgálat ezirányú eredménye:

A földnek a lakóháztól való távolsága:

	1-2 kilométer	31 esetben
2-	-4	74
4-	-6	49
6-	-8	30
8-	-10	16
1	-15	4
I	-20	9
	20	és felül 3

Ezekből az adatokból látszik, hogy a kiosztott földek megművelése, az esetek jó részében, távoli fekvésüknél fogva nagy nehézséggel jár.

2. Nincs igavonó állat

Ennek következményeire már fentebb utaltunk. Az állattartás tekintetében általában igen gyarló viszonyokkal találkozunk.

250 földhözjuttatott közül:

19	tart 1 tehenet
11	„ 2 „
7	„ 1 lovat
13	„ 2 „

sértést tart 15, különféle itt meg nem jelölendő állatot 34, 250 közül tehát 150 még csak haszonállatot sem tart, ennélfogva semmiféle trágyatermelésük nincsen.

3. Drága a zsírosparaszt „segítsége”

A kiosztott területeken nagy lévén az ighiány, ezt a zsírosparaszt ighállata munkájának igénybevételel pótolják. Nézzük, mibe kerül ez:

A kiosztott föld távolsága, a talaj és terepviszonyok és a szántás mélysége szerint 1 kat. hold megszántásáért 6-30 F-t fizetnek. Hat pengőről a vizsgálat alkalmával csak egy válasz ad számot, míg 30 pengős díjazás több esetben szerepel. Azt lehet mondani, hogy a zsírosparaszt ighája által végzetett munka ára kb, 2-3-szorosa az országos átlagárnak.

A gyarló terméseredmény (amely búzában 4,5-6 q között mozog), arra enged következtetni, hogy nemcsak a zsírosparasztól bérbevett iga drága, hanem a bérbevett iga által végzett munka egyben felületes. Ehez járul még az is, hogy – mint láttuk – az ighával rendelkezők előbb a maguk munkáját végzik el és csak azután – gyakran elkésve – kerül sor a szegények földjére.

Drágítja az idegen iga igénybevételel az a körülmény is, hogy annak megszerzése és a munka ellenőrzése a szegény, földbirtokreform által sújtott új birtokos személyes elfoglaltságát is szükségelteti, mert ez természetesen látni akarja, hogy milyen munkát végeznek a pénzéért és így el-sétálja az időt, anélkül, hogy valóban termelőmunkát végezne.

De még ha jutányosán is kapja a szegény új birtokos az ighmunkát, még akkor is kétségtelenül veszít azzal, hogy a munkát másnak adia, tehát azt a munkaalkalmat, amit a kapott föld kínál, nem használhatja ki, a saját munkaereje 'értékesítésére. Még ha az igháért napszámot szolgál, akkor isem bővül a munkaalkalom, mert rendszerint oly időben

kell robotolja kifejezés az OMGÉ-től származik) végeznie amikor a más földjén is munkát találhatna.

A közölt költségvetések szerint (búzatermelésnél)
1 kat. hold föld fogatos munkája belekerül 45-50 P-be

A szegény birtokos csak a vetést és aratást
végezheti, mert más munka nem is kínálkozik.

Megváltás és törlesztés az adóval együtt kb. 40.- P

Vetőmag _____ „ 20.- P

kb. 110,- P

A termés legjobb esetben 6 mázsa à 12,- összesen 12,- P

vesztése pénzben 38,- P

azonkívül a vetés és aratás munkája, a trágyázás költsége ellenérték nélkül maradt. Míg tudniillik a zsírosparaszt 30 pengős búzaárnak megfelelő bért kér, addig a búza ára csak 12,- P, 60%-kal esett és így a földreform áldozatának az eddiginek több, mint kétszeresét kellene termelnie, hogy valami haszna legyen a nagy áldásból. Ehelyett azonban terméseredménye a csökkent országos átlagnak is alatta-marad.

4. Drága a föld

Itt kétféle baj van. Az egyik, a főbaj, a földreformból ered; a másik, a kisebb, a mezőgazdasági válságból,

A kiosztott földek igen rossz fekvéséhez járul, hogy minőségük silány és áruk drága. A kiosztás óta pedig rohamosan esett a föld ára. Csak 1929-ben kb. 20-30%-kal csökkent. Ma föld-adásvétel is alig van és földhaszonbérletek iránt sincs kereslet, hiszen ez biztos veszteséggel jár és még a szerződéssel kötött haszonbérlők is menekülni szeretnének. Ma a föld azoknak is rossz befektetés, akik a mai árszínvonalat veszik alapul. A földhözjuttatottak pedig oly áron jutottak földjeikhez, amely a juttatás idejében volt magas árakat is meghaladja.

Azok a rendeletek pedig, melyek a helyzet megmentését célozzák, még mindég 172-szer akkora áron számítják

a búzát, mint annak piaci ára.

Azok a földhözjuttatottak is igen rosszul jártak, akik a kataszteri tiszta jövedelem alapján fizetik a megváltási és törlesztési részleteit. Ez kb. 32.40 pengőt tesz ki, de vannak 60-70 pengős törlesztések is. Az aki a 32.40 pengőt 52 éven keresztül fizeti, rossz földjéért 1684 pengőt fizet, holott ennek a fele is sok ma ilyen földért. Hát még ha a törlesztési hányad 60-70 pengő. Ekkor is kb. 3.300 pengőt kell fizetni egy hold földért, ami a mai árak kb. 5-szöröse,

5. A gazdálkodás ráfizetéssel jár

Erre nézve 3, pont alatt közöltünk egy kimutatást. A földhözjuttatottak már 1929-ben ráfizettek a kapott földre. Mi a különböző költségvetés adatait itt helyszűke miatt nem közölhetjük, a ráfizetés azonban

1929-ben kb. 20%

1930-ban „ 50% volt.

A ráfizetést nagymértékben okozza az adó is. Erre nézve az OMGE vizsgálatai eredményéből néhány példát mutatunk be,

„Badits Mihály, büdszentmihályi lakos (Szabolcs m.) mint földmunkás 1 kat. hold és 1331 négyszögöl földet kapott 3 *részben* (szántó, rét, legelő). Háza van, tart 2 drb, jármos tehenet, ezenkívül néhány malacot. 74.87 P-t kitevő adóját következőképen részletezi:

földadó	1.30 P
házadó –	7.84 „
rokkantellátási adó-	0.20 „
egyéb közszolgáltatási adó	2.34 „
útadó	11.68,,
„	2.34 „
közmunkaadó	25.20 „
ref. egyházadó	7.02 „

legeltetési adó	-.88 P
tűzoltóadó	3.96 „
pótadó	4.57 „
általános kereseti adó	5.50„
vízszabályonási illeték	1.90„
mezőgazdasági kamarai illeték	-.14 „
összesen:	74.87 P”

Egy másik, *igásállatot nem tartó* törpebirtokos társa a következő adókat fizeti:

házosztályadó	2.94 P
földadó	4.90 „
közmunkaadó	8.10 „
ref, egyházadó-	4.62 „
kéményseprési adó	2.88 „
tűzoltóadó	3.23 „
útadó	1.25 „
községi adó	3.92 „
közzolgáltatási adó	9.19 „
betegápolási illeték	1.25 „
pótadó	1.25 „
legeltetési adó	– .57 „
kamarai illeték	. – ,06 ,
	44.16 P

Az elmondottakon kívül a földhözjutottak helyzetének a megítélésénél figyelembe kell vennünk, hogy a kiosztott 1-3 hold föld nem elég a megélhetésre még az esetben sem, ha az nem veszteséggel, hanem haszonnal jár. A földhözjutott munkások fő keresetforrása továbbra is a bérmunka marad. Munkaalkalom azonban mindegyre kevesebb van, ma kb. 20%-kal kevesebb, mint 1929-ben és a munkát is mind rosszabbul fizetik. Így a földhözjutottak ma a legjobban nyomorgó félproletárréteget jelentik Magyarországon. Egy jellemző példát egy ilyen törpeparasztról: Az illető a földreform alkalmával kapott 2¹/₂ hold földet, igen soványat, 5 km-nyire a lakóházától. Maga művelte

meg, illetve ha idegen munkára volt szüksége, lerobotolta.
Vetett kukoricát

összes kiadás	100,- P
megváltási törlesztés $2\frac{1}{2}$ holdra	121.61 „
	212.61 „
termett 30 mázsa, eladta 5.50 pengőjével	165.- „
veszteség	56.61 P

Nem fizette meg a megváltási törlesztést, tehát a 165 pengőt felélte. Van egy kis háza (2 szobás) kerttel, ahol krumpli és kukorica termett. Erre ki van vetve házadó 65.51 P

Miből él meg ez az ember családjával?

Keresett munkát januárban	nem talált
februárban	
márciusban	dolgozott 12 napot
áprilisban	„ $10\frac{1}{2}$ „
májusban	„ $10\frac{1}{4}$ „
júniusban	„ $6\frac{3}{4}$ „
júliusban	„ $3\frac{1}{2}$ „
augusztusban	„ 6 „
szeptemberben	„ 4 „
októberben	„ $6\frac{1}{2}$ „
	összesen $59\frac{1}{3}$ napot,

amiért, jó munkaerő lévén, kapott 180.- P-t, tehát kertje jövedelmével együtt összes jövedelme 465.- P volt az idén, de a megváltási törlesztésen kívül

nem fizetett adót sem, ami 187.12 P-t tesz ki, minek következtében nemcsak a kapott földjét fogja elveszíteni, hanem a földreform előtti vagyona is – ha volt – dobra kerülhet.

Ez a „földhöz juttatott” magyar félproletár sorsa napjainkban és a részletektől eltekintve, lényegében ugyanez a helyzete a törpebirtokosságnak és a parasztságnak.

Élni valamennyire csak úgy tud, hogy kötelezettségeinek nem tesz eleget* és így egyideig felszínen tartja magát, míg végülis a hullámok összecsapnak fejfölött.

A mezőgazdasági válság hatása a falusi munkásságra

A mezőgazdasági munkásság helyzete a mezőgazdasági válság hatása alatt kétféleképpen rosszabodik.

1. Kb. 20%-kal alacsonyabbak a munkabérek (egyes vidékeken 50%-kal is csökkent).

2. A munkaalkalom kb. 25%-kal csökkent, mert átlag 200 helyett csak 150 napszámot lehet egy-egy munkásra számítani.

A mezőgazdasági munkások munkaviszonyaira vonatkozó statisztika Magyarországon nem létezik. A mezőgazdaság természete is olyan, hogy télen munkanélküliség mindenkor van. Ezeknek a figyelembevételével csak hozzávetőlegesen kockáztatjuk meg azt az állítást, hogy most a válságban kb. 800.000-re tehető télen azoknak a mezőgazdasági munkásoknak a száma, akik kereset és tartalék nélkül állanak.

Az 1930-as év elején és végén a tiszavidéki kubikos-tüntetések jelzik a mezőgazdasági válság hatását a megsza-
porodott falusi proletárságra. Ezek a kubikosok külön figyelmet érdemelnek, mert ők a tulajdonképeni vezetőréteg a magyarországi falusi munkásságban. Munkabérük a legmagasabb a magyar mezőgazdasági munkások közt, szer-

*) (Nem fizeti az adót – lásd az óriási adóhátralékokat az egyes megyékben – a haszonbért, (pl. Szeged város földbérlei) nem fizeti a bankkölcsön kamatait és egyéb adósságait, – lásd az ingatlanárverések számának rendkívüli megnövekedését – a földhöz juttatott nem fizeti a megváltási árat, a szegényparaszt passzív rezisztenciába lép stb.)

vezettség és – lehet mondani – műveltség tekintetében is a legelőrehaladottabbak,*

Gratz Gusztáv „WirtschaftsJahrbuch 1930” című könyve alapján megállapítható, hogy munkabérük az évi országos átlagnál jóval magasabb.

	tavaszi	nyár	ősz	tél
Nagybirtokon fizetett munkabér	2.50	3.80	26.0	1.40
(Somogy megye)				
Kubikos munkabér	5.—	6.50	5.50	3.—
(Csongrád megye)				
Országos átlag	2.80	4.20	3.20	2.30

Mennyi egy mezőgazdasági munkás munkabére?

	férfi	nő
tavasszal	2.13 P	1.52 P
nyáron	3.48 „	2.37 „
ősszel	3.— „	1.73 „
télen	1.77 „	1.19 „

Férfi munkás 1929 évi keresete:

tavasszal	50 nap á	2.13	106.50 P
nyáron	75 „	34.8	261.— „
ősszel	50 „	2.42	221.— „
télen	25 „	1.77	44.25 „
			532.73 P

A Budapesti Hírlap 1930 márc. 8-i száma szerint:

Csonkamagyarország kubikosainak száma	45.000
munkanélküliek	30.000 (67%)

A kubikos-munkanélküliség területi megoszlása:
 Abádszalók 200, Békés 1000, Békésszentandrás 800, Békéscsaba 2500,
 Cibakháza 650, Csongrád 2000, Endrőd 1200, Füzesgyarmat 300, Gyoma
 500, Gyula 500, Hódmezővásárhely 1200, Jászárokszállás 1000, Kalocsa
 1400, Kaposvár 800, Kiskundorozsma 1200, Kistelek 200, Szeged 1456,
 Szegvár 600, Szentes 300, Törökszentmiklós 1440, Vésztő 1500, Jászla-
 dány 1010. – A B. H. ötagú családot véve alapul, megállapítja, hogy
 csak a kubikosok közt uralkodó munkanélküliség 150.000 éhezőt jeleni

Azóta a válság hatása alatt a munkanélküliség még növekedett

Női munkás 1929 évi keresete:

tavasszal	50 nap á	1.52	76.-
nyáron	75 „	2.37	178.25
ősszel	50 „	1.73	86,50
télen	25 „	1.19	29,65

370.40 P

1930-ban a férfi munkás évi keresete a kevesebb munkaalkalom és munkabércsökkenés következtében 20%-kal

kevesebb, kb. 426.18 P

1930-ban egy női munkás évi keresete 296.32 P

E számításoknál a munkaalkalom csökkenését nem vettük számításba.*

*) A Magyar Statisztikai Hivatal munkabérindexe összehasonlíja a mezőgazdasági munkabéreket:

a háborúelőtti években, a háborús években, a forradalmi és ellenforradalmi években, a mezőgazdasági válság előtti években és a mai válságos években.

M e z ő g a z d a s á g i m u n k a b é r i n d e x e

	Üzeléd-bér	Sommásbér	Napszám-bér	Ipari
1913	100	100	100	100
1914	149	142	87	
1915	104	140	86	
1916	123	163	138	
1917	112	158	156	
1918	144	218	278	
1919	185	216	173	
1920	132	121	95	
1921	92	90	35	
1922	120	97	25	
1923	90	76	31	
1924	127	103	101	166
1925	92	87	94	131
1926			106	130
1927			100	141
1928			116	139
1929			114	131
1930			96	120

(feltételezhető
indexszám)

A magyar mezőgazdasági munkások helyzete a nyugateurópai proletárokéhoz képest, sajátos félf feudális helyzetűknél fogva még rosszabbodott, mert az itteni terménygazdaságnál a terményárak csökkenését a munkások is megsínylik. A feudális és kapitalista mezőgazdaság közötti átmenet feles parasztjának utódja a „részes munkás”, aki a röghöz kötő *részföldért* még természetbeni vagy pénzért is fizet a nagybirtokon és robot szolgálatot teljesít.

Félf feudális maradványok a nagybirtokon foglalkoztatott cselédek munkaviszonyaiban is kimutathatók. A konvenció bérfizetés rendszere . röghöz kötött tehén és disznó-tartás, részes kukorica vagy krumpliföldek stb. Félf feudális maradvány maga a cselédszerződés is, mely a költözködési szabadság kapitalista formák közötti korlátozása.

A munkaszervezet félf feudális maradványai (aratórészesség) robotmunka, „úr dolgára járás”, a cseléd családtagjainak ingyenes és olcsó munkája) éppúgy mint a birtokmegosztás antidemokratikus jellege (földnélküliek egész falvai ékelődnek be latifundiumok közé, a szegény parasztságot a *részföldesség* bérmunkára kényszeríti) bérle nyomó hatással vannak. Mindezek a körülmények a mai általános agrárválságban, amely a nagybirtokot a termelési költségek csökkentésére kényszeríti, hatásukat meghatványozzák főleg a roppant munkanélküli tartaléksereg jelenléte miatt.

A magyar Nincstelenek rettenetes sorsáról a mai válság idejében egy jobboldali író: *Milotay István* „Az Ismeretlen Magyarország” c. könyvében (10-11 oldalon) találunk egy-egy érdekes részletet, amely szerint, az író meg látogat egy magyar nincstelen és annak sorsát így írja le: „Egy kunyhóban, amely egyetlen földes lyukból áll, az egész bútorzat egy rozoga ágy, minden ágynemű nélkül, törekszálmával megtömve és egy sárból tapasztott tűzhely. És itt lakik és itt él egy négygyermekes család és alszik a pusztta földön, rongyaiba takarva.”

Az író kérdezősködik, mikor ettek húst, amelyre nem tudnak válaszolni, mert oly régen volt. „Hisz nekik

már a kenyér is nagy dolog, az is sokszor napokon át hiányzik.”

A kis községnek legelője nincs, *ezer embernek nincs egyetlen tehene.*” Az író szerint: „ . . . ezek az emberek már nem érzik a nyomort, az már olyan mértéktelen, hogy nincs hozzá mértékük. Elvesztették a nélkülözéssel szemben minden ellentálló képességüket.”

II.

A mezőgazdasági válság megoldásának problémái

Kapitalista kísérletek a mezőgazdasági válság megoldására

A mezőgazdasági világválság igen nagy mértékben foglalkoztatja a polgárság gazdasági szakértőit, a mezőgazdaság gyakorlati embereit és államhatalmait.

A válság megoldására nézve nincs egységes terv, csupán teljesen sikertelen kísérletek történtek a kapitalista országok részéről. Sőt a Népszövetség is foglalkozott a mezőgazdasági válsággal. *Laur Ernő dr.* a svájci agrárkapitalista érdekképviselő igazgatója foglalta össze a kérdés lényegét, természetesen tisztán kapitalista szempontból.

Szerinte a mezőgazdasági válság főokai a mezőgazdasági termékek termelési költségeinek és árainak helytelen viszonylatában gyökereznek. A termelési költségeket a kapitalista társadalomnak módjában állana csökkenteni aként, hogy a munkabért, adót és szociális terheket a minimumra szállítja le és a munkásosztályra hárítja át. A mezőgazdasági technika tökéletesítésével is le lehetne szállítani a termelési költségeket, de ez viszont a termelést növelné meg annyira, hogy újabb áresés állana be. A termelést csakis egy világ-pool-szervezet mezőgazdasági világkartelle tudná, szabályozni, ezt pedig a mezőgazdasági termelők rendkívül nagy száma miatt nem lehet megteremteni. Szerinte tehát *a szenvedő mezőgazdaságnak csakis magasabb terményárak elérése lehet egyedüli reménye*. Új hitel csak ideiglenesen enyhítené a helyzetet, sőt emelkedő árak nélkül csak növekedő kamatterheket jelentene és a válság súlyosbítására vezetne.

Lehetséges-e a mezőgazdasági termékek fogyasztását ilyen lényegesen fokozni? A termelő tömegek keresetének növekedése mindenesetre előidézné általános fogyasztóképességük növekedését. A fogyasztás növekedése azonban nem jelenti még szükségképen a gabonaneműek fogyasztásának növekedését is, mert az életszínvonal bizonyos fokán, amelyet a régi kultúrországok termelő tömegei általában

már elérték, a kereset emelkedése nem hogy fokozza, hanem inkább csökkenti a kenyérfogyasztást, mivel ezen a színvonalon a kereset emelkedése lehetővé teszi más, előnyben részesített élelmiszerek fogyasztását. Valamivel kedvezőbb a helyzet az állattenyésztési termékekre nézve. Növekedő kereset mellett ezek csakugyan jobban fogynak a régi kulturországokban, de ennek is van határa. Végül pedig a kultúra terjedése is, amely együttjár az életszínvonal emelkedésével, az élelmiszerekkel való takarékosságra vezet, mert így több fordítható más célokra (ruházatra, lakásra, szórakozásra, szakképzésre, tisztaságra, biztosításra stb). Mindezeknél az okoknál fogva a kapitalista gazdasági szakértők az élelmiszer fejadagok növekedését nem várják a régi kultúrnépektől, még ha ezeknél a tömegek keresete emelkedne is, ami egyébként a kapitalizmus mai korszakában egészen valószínűtlen.

Másként áll a helyzet Kína, India és Afrika éhínségben szenvedő embermilliómál. Ezeknél keresetük növekedése kétségtelenül gabonafogyasztásuk növekedését is jelentené. A kapitalista gazdasági szakértők szerint tehát az ázsiai és afrikai százmillióس tömegek életszínvonalának javítása a mezőgazdasági válságot is megoldaná, mert maga után vonná a gabonaárak lényeges emelkedését. Itt azonban szem elől tévesztik azt, hogy ma a világkapitalizmus egész rendszere többek között éppen ezeknek a gyarmati tömegeknek éhínségén alapul, mert a világkapitalizmus munkamegosztása azt a feladatot juttatta a gyarmati tömegeknek, hogy a kapitalizmus számára a legolcsóbb nyersanyagokat szolgáltatassák és éppen termékeik olcsósága, amely számukra az állandó éhezés állapotát jelenti, feltétele az ipari kapitalizmus virágzásának. A gyarmati tömegek életszínvonalának emelkedése, amely a mezőgazdasági válságot megoldhatná és így a mezőgazdasági kapitalizmust talpra állíthatná, csak akkor következhetne be, ha az ipari kapitalisták a gyarmati nyersanyagtermelőknek magasabb árakat vagy béreket fizetnének. Ez azonban az érdekelt ipari kapitalisták termelésének megdrágítását, hasznának csökke-

nését jelentené s az ipari kapitalizmus természetesen nem lesz hajlandó a mezőgazdasági kapitalizmus válságát úgy megoldani, hogy ez a válság reá háruljon át.

A mezőgazdaság termékei közül a gabona tömegtermelés, érték és világpiaci forgalom szempontból jelentőségben felülmúlja az összes többi termékenyeket. Azt tehát joggal teszik fel a kapitalista gazdasági szakemberek, hogy ha a gabonatermelés jövedelmező lenne, akkor a mezőgazdasági válság nagyrészt megoldódna. Az egész mezőgazdasági válság kulcsa tényleg a gabonakérdés, emellett azonban az is kétségtelen, hogy a válság vizsgálatánál a mezőgazdaság többi ágait sem lehet elhanyagolni.

Épen a magyar gazdasági válság gyógyítására irányuló törekvések egyik hibája az, hogy csak az egyik mezőgazdasági ágat (a szemgazdaságot) tartják szem előtt, így a szemgazdaságban a túltermelés továbbra is elkerülhetetlen marad, ami egymagában elegendő ok arra, hogy a válság állandósuljon.

Persze azért olyan politika sem vezethetne tartós eredményre, amely a szemtermelés rovására a mezőgazdaság többi ágainak kedvezne, mert a válság döntő okát nem érintené. *A válság döntő oka az, hogy a mai kapitalista társadalomban a mezőgazdasági termelőerők általában tájfejtettek a tényleges fizetőképes vásárlóihoz viszonyítva* s ezen a tényen mit sem változtatna, ha a viszonylag felesleges termelőerőket a mezőgazdaság egyik ágából annak másik ágába vinnék át. Feltéve azt is, hogy ez lehetséges volna (és ez épen a tőke nélkül küzködő, gazdasági szakképzettség tekintetében is elmaradt magyar paraszttömegeknél a legkevésbé lehetséges) ezáltal csupán a mezőgazdasági válság súlya hárulna át a szemtermelésről a válságtól egyelőre jobban megkímélt mezőgazdasági termelési ágakra. Ez legfeljebb a termelőerők átvitelének kezdő fokán, amidőn a túltermelés még nem következett be a kifejlesztendő termelési ágban, jelentene átmeneti előnyt azokra a termelőkre nézve, akik elsőnek csoportosítják át a termelőerőket, végül azonban a túltermelés csak újból

jelentkezne. Most már azonban a mezőgazdasági termelés egy másik ágában pld. a tojás-, tejterméktermelés fejlesztése csökkenthetné a szemgazdaság túltermelését, de viszont túltermelésre vezetne a tojás-, tejterméktermelésben, amint ez Magyarországon a tejtermelés területén már be is következett.

A válságban kivételes helyzetet élvez a külföldi élelmiszerek behozatalára utalt államok mezőgazdasága, amely vámokkal és behozatali korlátozásokkal elég gyorsan és, alaposan segít magán. Leghatásosabb eszköz a belföldi termelés összpontosítása és az állami árbiztosítás, akár állami kereskedelmi monopólium (pl. a norvég gabonamonopólium), akár állami átvétel formájában. Ilyen államoknak módjukban van a válságot elhárítani, ha az ipari, tőkések hajlandók éhez hozzájárulni, azonban éhez hajlandóságot csak azokban az államokban árultak el, amelyekben a politikai hatalom gyakorlása szempontjából rá vannak utalva a nagybirtokosok vagy a zsírosparasztság támogatására.

Ellenben a mezőgazdasági kiviteli államokban a mesterséges áremelkedést célzó politika akadályokba ütközik. Ha a termelés *jelentős része* kivitelre kerül, az áralakulást nem lehetséges vámokkal lényegesen befolyásolni, csupán ha a kivitelnek a belső piachoz viszonyítva nem nagy a jelentősége, lehetséges nyílt vagy rejtett kiviteli jutalmakkal, avagy a magánszervezetek dumpingjével az árakat a belföldön emelni. Ez a politika azonban károsítja más államok mezőgazdaságát, a beviteli államokat védekezésre kényszeríti és ennekfolytán az elért előnyök megsemmisülnek. Ha valamely minőségénél és termelői csekélyebb számánál fogva monopolizálásra alkalmas termék – mint pl. egyes elsőrangú bor-, sajt-, gyümölcs- vagy főzelékfélék – a maga számára már bizonyos monopolizált helyzetet teremtett a világpiacon, ezek a termékek a kivitelt egy kézbe tömörítő nemzeti értékesítő szervezetek útján könnyen biztosíthatnak magasabb árakat a maguk számára. De a gabona és a hozzá hasonló tömegtermékek áralakulását illetően ilyen nemzeti szervezetek létesítése nem vezet eredményre. A gabo-

naértékesítés terén a legfontosabb szervezetek a *gabona-poolok*, melyek ma már a világpiac gabonaforgalmának jelentékeny részét ellenőrzik. A kiviteli államok még növelhetnék a poolok befolyását, ha a kiviteli jogot kizárólag az ő számukra tartanák fenn és megengednék, hogy oly gabona után, ami nem közvetítésükkel kerül kivitelre, kiviteli jutalmakat szedjenek (pl. svájci kiviteli jutalmak sajtra, a lengyeleknél vajra). Ezáltal adva volna az előfeltétele annak, hogy a poolok nemzetközi szövetségbe tömörülve az árak, sőt idővel talán a kiviteli mennyiségek tekintetében is közös megállapodásra jussanak. Mindez azonban keresztülvihetetlen a mezőgazdasági termelésnek a kapitalizmusban szükségszerű elaprózottsága következtében. A tőkeerősebb ipari államok is megakadályozzák az érdekeikkel ellenkező megállapodásokat, sőt maguk az egyes nemzeti poolok – különösen, ha jó a termés – kölcsönösen kijátszák egymást. A poolok mérsékelnék ugyan az áringadozásokat, sőt talán a világpiaci középárakat is emelnék valamivel, de csak olyankor, amidőn a terménykereslet meghaladja a kínálatot, vagyis amidőn nincs rájuk szükség, de olyan időben amikor a termelés meghaladja a fogyasztást, az áraknak a termelési költségek alá való sülyedését és a visszaéléseket már nem bírják megakadályozni. Nem is szólva arról, hogy milyen hathatós eszközök volnának a poolok az uralkodóosztályok kezében a többi mezőgazdasággal foglalkozó osztály és osztályréteggel szemben.

A mezőgazdasági termékek világpiaci árának javítására irányuló összes rendszabályoknak az a hibája, hogy a termelés fokozását segítik elő. Magas árak ugyanis ösztönzően hatnak a termelésre. Ha azonban a kínálat huzamosabb ideig meghaladja a keresletet, akkor eléri azt a határt, amelyen túl már semmiféle szervezettség sem képes az áresést megakadályozni.

A mai rendszer mellett a termelésnek rendeletek útján való korlátozása, – egyes különleges termékek kivételével – kivihetetlen. Hol van az a nemzetközi szerv, amely Kanada, Ausztrália, Argentína mezőgazdasági álla-

mait abban korlátozhatná, hogy új területeket vegyenek megmunkálás alá vagy Európa gazdáit abban, hogy belterjesen gazdálkodjanak. Es ha a kapitalista világon belül az ilyen megállapodások keresztülvihetők is volnának, akkor sem gyakorolhatnának semmiféle befolyást Oroszország termelési programjára.

A fentiekben megadtuk már ennek a tervzetnek a bírálatát és megjelöltük megvalósításának korlátait.

Mezőgazdasági kiviteli államokban a kapitalizmuson belül nem állanak rendelkezésre oly eszközök, amelyek segítségével a gabonaárak és a többi tömegtermények árát tartósan emelni lehetne. Ez természetes is. A kapitalizmus törvénye a munka termelőképességének növekvése által előidézett árcsökkenés, ill. a termelési költségek csökkentése. A mezőgazdaságban a monopóliumok legkevésbé alkalmasak arra, hogy ennek a törvénynek az érvényesülését megakadályozzák.

De azt a tényt mindenesetre le kell szögezni, hogy a mezőgazdasági válságban a kapitalizmus utolsó szava a mezőgazdasági kartel, amely a fogyasztók kizsákmányolásával a technikai fejlődés által lehetővé tett áraknál aránytalanul magasabb árak fizetésére akarja kényszeríteni a fogyasztókat. Az ipari monopólium után a mezőgazdasági monopólium amely elmaradott technikai színvonalon, a technikai fejlődés adott fokán szükségtelenül nagy termelési költségek mellett akarja állandósítani a mezőgazdasági termelést. Bármily kilátástalan is végeredményben ez a törekvés, a monopolkapitalizmus korszakában ennek elkerülhetetlenül felszínre kellett kerülni.

A kapitalizmus monopóliumra való törekvése a mezőgazdaságban csak lassítani képes a mezőgazdasági termelők fejlődését, de végeredményben a fölösleges tőkék a mezőgazdaságba fognak vonulni. Az ipari tőke által összegyűjtött haszon nem talál elég elhelyezkedést a túlfejlődött iparban és így a mezőgazdaságba kell vonulnia. Ez itt azután mezőgazdasági technikai forradalmat okoz.

Ezen a ponton, a társadalmi termelési költségek azzal kapcsolatos csökkenésénél, vetődik föl a parasztkérdés a maga roppant jelentőségében.

A kapitalizmus a mezőgazdasági válság által felvetett feladatok között azzal a különleges feladattal is szemben találja magát, hogy a parasztkérdést megoldja. Százmillió tömegekről van itt szó, amelyeket a válság gazdasági katasztrófába sodort. A parasztkérdés lényege – és a mezőgazdasági válság lényege is a parasztság szempontjából – a következő:

A technika történetének napjainkban legjelentősebb ténye az a technikai forradalom, amely szemünk előtt játszódik le a mezőgazdaságban. A mezőgazdasági termelés költségeit rendkívül lecsökkentő új gépek vonulnak be a mezőgazdaságba, aminek következtében most már a mezőgazdaságban is döntő fölénybe jut az ezeket a gépeket alkalmazni képes nagyüzem az erre képtelen kisüzemmel szemben. A traktor és a kombajn ugyanazt a szerepet játsza a mezőgazdaság most folyó technikai forradalmában, amelyet az ipari forradalomban a szövőgép játszott s ugyanaz a hatása a kisbirtokos parasztra, mint amilyen hatással járt a kisipari kézművesre annakidején. A kisbirtokos paraszt nem vonhatja ki magát a technikai forradalom hatása alól, mert régen megszűnt az az állapot, amikor a kisparasztgazdaságok a piactól majdnem teljesen függetlenek voltak. Ma a kisparasztnak is árút kell termelnie a piacra, hogy adóját, a földbért, adósságát ki tudja fizetni éshogy a szükséges iparcikket megvásárolhassa, mert háziipara már teljesen vagy részben tönkrement. Így a kisparasztgazdaság is a piac törvényeinek van – ha nem is teljesen, mert részben még saját szükségletére termel – alávetve s a piacon a szabadverseny uralkodik, amelyben az győz, aki olcsóbban termel. A paraszti kisüzem pedig nem képes olcsóbban termelni, mint az új gépeket alkalmazó nagyüzem, mert egyrészt nincs tőkéje ahoz, hogy ezeket az új gépeket megvehesse, másrészt pedig az új gépek a paraszt kisbirtokegységén nem is használhatók ki s így nem alkalmaz-

hatók. A kisparaszt tehát épúgy halálra van ítélve a nagybirtokkal folytatott versenyben, amint a kézműves is halálra volt ítélve, mielőtt az iparba a gépek bevonultak és épúgy menthetetlenül el kell pusztulnia a versenyben, amint elpusztult a kisiparos. Ebből a helyzetből csak látszólag kinnálkodik az a kiút, hogy a kisparaszság egészen új gazdasági alapokra helyezkedik és a gabonatermelésről áttér a belterjes állattenyésztésre vagy a kertgazdaságra. Egyrészt, mert, mint arra már hivatkoztunk, ezáltal csak a túltermelés tolódik át a mezőgazdaság egyik ágából annak másik ágába, másrészt, mert a technikai forradalom nem fog megállni a gabonatermelésnél, hanem át fogjterjedni a mezőgazdaság többi ágaira is, ahol a parasztság újból szembe fogja magát találni a nagyüzem megsemmisítő versenyével. Végül, mert az új termelési ágakra való áttérés új tőkebefektetést kíván meg. Csak ennél az utóbbi pontnál maradván, Magyarországon pl. ahol a kisparaszt birtokában mintegy 7,200.000 kat. hold van (50 holdon aluli birtokok), ezen a területen kellene a tőkét megkészszerzeni vagy megháromszorozni. Az OMGE már ismertetett adatai alapján 1 kat. hold kisbirtokra átlag 2066 P tőkebefektetés esik. Ha ennek figyelembevételével csak 1000 P-re is tesszük azt a tőkét, amely holdanként a termelés új belterjes ágainak bevezetésére szükséges, 7 millió holdnál az éhez szükséges tőkebefektetés 7 milliárd pengőt tesz ki. Hogy milyen óriási összegről van itten szó, az kitűnik, ha figyelembe vesszük, hogy Fellner szerint Magyarország egész tiszta nemzeti vagyona 32 milliárd pengő. Honnan lehetne ezt az összeget előteremteni? A parasztság vagy akár az egész ország megtakarításaiból semmiesetre sem, hiszen ugyancsak Fellner szerint még a mezőgazdasági válságot megelőző 15 év alatt is Magyarország nemzeti vagyonának évi átlagos szaporodása csupán 159 millió pengőt tett ki. A mezőgazdasági válság óta pedig, amióta nyilvánvaló, hogy a parasztgazdaság veszteséggel dolgozik és a nemzeti jövedelem is esett, egyáltalában szó sem lehet arról, hogy a paraszt tőkét gyűjtson vagy, hogy Magyarországnak e célból tőke állhasson

rendelkezésére. Marad a külföldi kölcsön lehetősége. Eltekintve mindattól, ami a külföldi kölcsönszerzés nehézségeit illetően már elmondottuk s amely nehézségek még fokozottabbak amidőn nem a nagybirtokról, hanem a kisparasztokról van szó (hogya is lehetne elképzelni a mai nemzetközi gazdasági viszonyok mellett, hogy a külföldi tőke éppen a válságban sínylődő magyarországi kisparaszság megmentésére kockáztatna 7 milliárd pengőt? Ez áll már nemcsak a magyar parasztságra, hanem az egész világ válsággal küzdő parasztságára – a bankok válnának a föld tényleges tulajdonosaivá s az már csak névleg volna a paraszté, aki földje hozamának nagyrésztét a banknak kényszerülne átengedni. Ahoz hasonló helyzet állana legfeljebb elő, mint az iparban, amidőn a kisiparos látszólag megőrizte a tőkétől való függetlenségét, tényleg azonban annak számlájára dolgozva, attól kapva nyersanyagot, annak adva el a készárút, a tőke legjobban kihasználta kisipari munkásává változott át, oly helyzetbe került, amelynél az ipari bér munkás helyzete is jobb volt. Ez a lehetőség azonban Magyarországon egyáltalában nem aktuális, legfeljebb a tőkegazdag Amerikában, a magyar s vele a keleteurópai kapitalista országok földművese még ott tart, hogy a birtokmegosztás hűbéri majradvánxa, a nagybirtokrendszer ellen veszi tel a harcot, nem is sejtve, hogy ha a tőkés rend keretein belül az áhított földhöz kisbirtok alakjában hozzájut, ezzel nem tiszteséges megélhetésének, csupán a nagyüzemmel folytatott versenyben bekövetkezendő biztos romlásának anyagi alapját szerzi meg.

Az új mezőgazdasági technikai forradalom a mezőgazdaságban a kapitalizmus nagyarányú fejlődését és érvényesülését jelenti. A nagybirtokosok nem adhatják többé bérbe a földet kis parcellákba kisparasztoknak, mert a nagyüzem versenyének kitett kisparaszt nem képes a bért fizetni, hanem a földet nagyüzemileg kell hasznosítaniok, ha abból jövedelmet akarnak kihozni. De a modern technika segítségével 100 bér munkás elég akkora föld nagyüzemi megműveléséhez, amekkorához azelőtt 1000 kisbérő munkájára

volt szükség. Ennekfolytán a bérlőparaszttság $\frac{9}{10}$ része nem jut földbérlethez és proletarizálódik. A kapitalizmust a mezőgazdaságban is uralomra juttató technikai forradalom hatásait kiegészítik azután azok a módszerek, amelyek segítségével a kapitalizmus már korábban is közvetve alávetette magának a parasztságot. Ezek a módszerek a következők:

A kapitalizmus a termények bevásárlásánál és eladásánál monopóliumokat igyekszik teremteni. Diktálja az árakat a termelőknek, a kereskedőknek és a fogyasztóknak is. Amerikában elősegítik ezt az elevátorok (nagy gabonaraktárak) és a fogyasztási rendszer (vaj, tojás és hústermékekénél). A gyarmati és félgyarmati országokban olcsó monopólisztikus árakon veszik át a mezőgazdasági termékeket és magas – szintén monopólisztikus – árakat követel az iparcikkekért. A tőke tehát nemcsak a termények megvételénél bír döntő befolyással a mezőgazdaságban, hanem szindikátusok, kartelek és trösztök útján drága mezőgazdasági gépeket és egyéb ipari szükségleti cikkeket kényszeríti a parasztságra. Leszorítja a mezőgazdaság termékeinek árát, felemeli az iparcikkek árát. Így áll elő a tőke monopólisztikus helyzeténél fogva a parasztságot megkárosító agrárarroló.

A leírt folyamatoknak megfelelően minden országban a mezőgazdasági lakosság nagymérvű eladósodását állapíthatjuk meg. A legnagyobb mérvűt az Egyesült Államokban, ahol a farmerek bérlőkké, majd földtelenekké válnak. A finánc-tőke kisajátítja a parasztbirtokokat. Ennél az eladósodásnál nagy szerepet játszik a szövetkezeti hitel. A nagytőke részben szövetkezetek útján ejti hatalmába a parasztságot. Ez ismeretes nálunk is, ahol a nagybirtok, államkapitalizmus és banktőke részben „altruisztikus” (önzetlen) szövetkezetek révén férkőzik a parasztsághoz

A technikai forradalom súlya és a kapitalizmus nyomása alatt a parasztság nagy része el fogja veszíteni a földet és ez úgy a proletariátusba fog lehullani, amint az a kézművesek nagy részével történt. Es ezen a ponton nyilvánul meg a mezőgazdasági válság roppant politikai jelen-

tősege. A 19. század osztályharcaiban a nagytőke, a „tulajdonos” parasztságot játszotta ki az ipari proletariátus ellen, arra támaszkodva verte vissza az utóbbi támadásait. A parasztság proletarizálásával a nagytőke elveszti ezt a legfontosabb politikai tartalékját és egy táborba kényszeríti a proletarizált parasztokat az ipari proletariátussal. Most már a proletariátus fogja kitenni a lakosság döntő többségét, a proletariátus osztályharcos frontja ellenállhatatlanná szélesedik ki. A kapitalizmus tisztában van a mezőgazdasági válság ilyenirányú következményeivel, azért követ el minden országban mindent, hogy legalább a parasztság egyes rétegeit meg tudja magának tartani. Láttuk azonban, hogy mennyire kilátástalanok azok a kísérletek, amelyek segítségével az egyes államokban a mezőgazdasági válság következményeit el akarják háritani. Nézzük meg ebből a szempontból a mezőgazdasági kartelalakulatokkal tett tapasztalatokat.

A Népszövetség a mezőgazdasági válság megoldását célzó intézkedések közül poolok (közös eladási szervek) létrehozását ajánlja legjobban. Egy ilyen pool létre is jött Kanadában. Erre nézve mindenekelőtt megjegyezhetjük, hogy a kanadai búza-pool (amely klasszikus példája a pooloknak), a nagytőke kezében van. Ugyanakkor, amikor kezében tartja a termelés 75%-át, mintegy 16 millió acre földet (1 acre 1170 □-öl) a mezőgazdaságból eredő alaptőkéje nem egészen 25%-a a szükséges forgótőkének. A pool tőkéjének 95%-át tehát a banktőke adja, minekfolytán az ki van szolgáltatva a banktőke érdekeinek.

Mit csinált a kanadai pool a mostani válság alatt?

Kanadának évenként 100 millió mázsa búzafeleslege van (10-szer annyi, mint nekünk). Itt sem boletta, sem vám nem használ, csak az segíthetett volna, ha a pooloknak sikerült volna a világbúzaárat tartani, illetőleg annak rohamos esését megakadályozni. A kanadai búzapool ezt annál is inkább megtehetette volna, mert Kanada termelésének nagyrésze a kezében volt és ennek az országnak igen nagy a

befolyása a búza áralakulására. A világ búzakivitelének évi átlaga 1924-1928-ban

220 millió métermázsra volt, ebből a Kanadára eső rész:

84 „

1928-ban

a 243 millió métermázsra a világkivitelnek majd a fele,

112 „ „ származott Kanadából

Ebből megítélhetjük a kanadai pool jelentőségét. A pool azonban még fokozni kívánta jelentőségét azzal, hogy Argentiniában és Ausztráliában hasonló eladási szervek létesítését tűzte ki céljául, ami világ-buzamonopóliumot teremtetett volna. A túltermelés árcsökkentő hatásával szemben azonban ez az oly hatalmas szervezet is tehetetlennek bizonyult.

Az 1929-i őszi áreséskor a pool az eladástól való tartózkodás politikáját folytatta. Az 1929-es év végén azonban ez a politika csődöt mondott és a kanadai gabonatőzsdén (Winnipegben) az árzuhanást nem tudták feltartóztatni. Az árak 73-al estek. A pool pénzügyi zavarba jutott. A nagybankok, az értékét folyton vesztő, beraktározott ropant búzamennyiségre a további hitelfolyósítást megtagadták. 1930 febr. 5-én a kanadai miniszterelnöknek az állam nevében *Manitobán* a bankok hitelért 15%-os szavatosságot kellett vállalnia. De mindez nem haszált. Az elevátorok (közraktárak) tömve voltak. Az árak tovább estek. A kapitalizmus semmilyen eszköze nem volt képes a világárak esését megakadályozni.

Hasonló kísérletet tettek az Egyesült Államokban is, ahol az uralkodó politikai rendszernek szüksége volt az ottani zsírosparaszt (farmer) szavazatára és ezért a *Federal Board* célkitűzéseivel és a vámok által direkt segílyt kívánt adni a farmereknek.

E kísérlet sem sikerült. Az általános gazdasági tözsdé válságot érző amerikai finánctóke nem volt hajlandó az árveszteséget magára vállalni, úgy hogy

500 millió dollár = 3 milliárd pengő
hiábavaló elköltése után az amerikai fináncőke lemondott
az áruhanás feltartóztatásáról,

A kapitalizmus eladási szervek létesítése által semmi-
féle mezőgazdasági válsággal hosszabb ideig nem képes meg-
birkózni. A termelés megszervezését nem vállalhatja, mert
ez önmaga ellentmondásához, a *szocializmushoz* vezetne.

A mezőgazdasági válságot tehát nem tudja megoldani.
Bármekkora áldozatokat is hoz a válság ideig-óráig való
kitolása érdekében, ezek a kísérletek nemcsak hogy med-
dők maradnak, hanem méginkább annak kiélesedését ered-
ményezik a beálló tőkevesztés következtében.

Az orosz agrárkérdés

A mezőgazdasági termelés kérdését a kapitalista kísér-
letekkel szemben teljesen új alapon próbálja megoldani
Oroszország. Az orosz mezőgazdasági viszonyokkal, külö-
nösen az úgynevezett orosz dumping óta egyre többet fog-
lalkoznak az európai és amerikai újságok. Úgy látszik, hogy
az orosz buzakivitel, mely ma még messze elmarad a há-
borúelőttitől, újból visszanyeri régi jelentőségét, sőt nem-
csak régi helyét foglalja majd el, hanem még sokkal na-
gyobb mértékben vesz részt a világ nyersanyagellátásában.

Ezt különösen valószínűvé teszi az, hogy Oroszország
politikai berendezése

1. a termelés megszervezését lehetővé teszi,
2. közös külföldi eladási irodával rendelkezik, vagyis
a külkereskedelmét monopólisztikus alapon szervezte meg,
3. oly 5 (majd 4) éves terv kidolgozására vezetett, a-
mely a mai, a mezőgazdasági technika terén észlelt forra-
dalmat mesterséges módon segíti elő.

Minthogy ez a kérdés a magyar mezőgazdasági lakos-
ságra és Európa jövőjére nézve különös fontossággal bir,
foglalkoznunk kell az orosz mezőgazdasági kérdés fejlődé-
sével és a fentemlített öt éves tervvel, hogy annak jelentő-
ségével tisztában lehessünk.

A forradalomelőtti orosz falu a hűbériség maradványainak nyomása alatt nyögött. A legjobb termőföld a nagybirtokosok tulajdonában volt és ennek csak igen kis részét kezelték kapitalista nagyüzem módjára, legnagyobb részét kisparaszatok művelték, a kis paraszttüzemnek megfelelő felszereléssel, feles gazdálkodás keretében vagy ledolgozást rendszer mellett. A ledolgozásnak ezt a rendszerét, amelylyel a nagybirtokosok a szegényparasztot szertelenül kizsákmányolták, a zsírosparaszt is alkalmazta, aki a földesúr földjét vagy bérbevette vagy összevásárolta. *Stolypin* földreformja után, amely a nagygazdának (zsírosparaszt) a tanya (chutor) és közföldekből való kiválását (tagosítását, otrub) elősegítette és ezzel a tőkés gazdaság fejlődését meglehetősen gyorsította, a paraszttömegek nagyfokú kizsákmányolása, amely a ledolgozásban és a parasztmunkaerő kihasználásának más formáiban nyilvánult meg, tovább tartott különösen az ország középső részében, egészen az 1917 évi forradalomig. Épen ezért az orosz nagyipar is csak igen kis mértékben számíthatott falusi fogyasztókra, minthogy a szegény orosz falu alig tudott iparcikkeket vásárolni. A nagyipar legfőképen az erősen kiépülő vasúti hálózatra, a városi és főként ipari építkezésekre támaszkodott. A mezőgazdasági gépgyártás igen fejletlen volt, traktorgyártásról szó sem volt és műtrágyát egyáltalán nem termeltek.

A mezőgazdasági termelőerők gyorsabb kifejlődésének csak a forradalom teremtetette meg az előfeltételeit. A forradalomnak a hűbériséget szét kellett rombolnia és ez a földek köztulajdonbavétele által sikerült is. De az 1917-i februári polgári forradalom ennek a feladatnak megoldására nem vállalkozhatott s ez az 1917-i októberi proletárfprradalom műve volt,

A hűbériség megszüntetését, – a föld köztulajdonbavételét, a földbirtokososztály megsemmisítését – az októberi forradalom más teendők mellett szinte csak útközben oldotta meg. De ha vállalkozott ezekre a feladatokra, amelyeket a polgári forradalom nem tudott megoldani, ezt semmiesetre sem azért tette, hogy a kapitalizmus fejlődését te-

gye lehetővé, hanem, hogy a föld köztulajdonbavétele útján a falu új társadalmi életének előfeltételeit megteremtse.

Kivétel nélkül elkoboztak minden földesúri birtokot, csak az az igen jelentéktelen rész, amelyen fejlett nagyüzemi gazdaság folyt, maradt az állam kezében és ezek szovjetgazdaságokká alakultak át. Egy másik, szintén jelentéktelen részt kommunáknak vagy arteleknek adtak át és szervezésükbe városi és falusi munkásokat vontak bele. A föld legnagyobb része megmaradt kis- és törpegazdaságnak a parasztság használatában. Ami lefolyt, az tényleg a nagybirtokok felosztása volt a parasztság között, falusi parasztbizottságok által. A föld ugyan elvileg köztulajdonba vétett, tényleg azonban most került először a paraszttömegek magántulajdonába.

Ezekután a zsirosparaszt került sorra. 1918 nyarán megszervezték a „Falusi Szegénység Bizottságait”, amelyek a falu proletár és félproletár elemeinek a zsirosparasztok elleni harcát voltak hivatva vezetni. Az ország legfontosabb körzeteiben a zsirosparaszt földjét, ingóságait és állatállományát lefoglalták és a falu szegényebb lakossága között osztották föl. Ilyen módon a faluban a gazdaságok nagyjában egyenlőkké váltak. Ez az intézkedés voltaképpen a proletárság és a falu szegénységének válasza volt arra, hogy a kulákok (zsirosparasztok) az ellenforradalom idején megtagadták fölös gabonájuk átadását.

A „Falusi Szegénység Bizottságai”, noha a kulákokat, mint osztályt meggyöngítették és a falukban egy középparaszttömeget teremtettek, ezáltal még nem rakták le a szocializmus alapját a faluban. Ép ellenkezőleg, ezáltal az árútermelő középparasztság gazdasági alapja erősödött meg, az árútermelő parasztság pedig napról-napra újból kitermeli magából a kapitalizmust.

Szocialista gazdasági szempontból az októberi forradalom első cselekedete távolról sem oldott meg minden feladatot. Azonban a föld demokratikus felosztásával járó gazdasági előnyök hamar mutatkoztak. Oroszországban úgyszólván nem volt többé nagybirtok. A szovjeturadalmak és

az első kollektív birtokok oly jelentéktelenek voltak, hogy befolyásuk mondhatni számba se jöhetett. Különös társadalomgazdasági forma keletkezett. Amíg a város a nagyipar és a szocializálás felé haladt, addig a falu milliányi kis* szétforgácsolt, a leghátramaradottabb technikai eszközökkel dolgozó parasztgazdaságokból állott.

Világítsuk meg néhány számadattal az addig végzett munkát. A föld köztulajdonbavétele

110 millió hektáron (cca 200 millió kat. hold)

történt és ennek a földterületnek használatáért a szegényes középparasztok 450 millió rubelt, vagyis

1350 millió pengőt fizettek évenként a régi rend idején.

Tehát ennek a hatalmas összegnek lefizetésétől mentesítette őket az októberi forradalom. A parasztgazdaságok száma a földnélkülieknek földhöz való juttatása révén

16 millióról – 26 millióra emelkedett.

*

Ez az első lépés a falunak a nagybirtok nyomásától való felszabadítása és ezáltal egy középparasztosztály kifejllesztése az 1917-1922 években még összhangban állott Oroszország gazdasági viszonyával. Ezidőben az ipar oly alacsony fokon volt és a háború és polgárháború pusztító hatását oly erős mértékben érezte még, hogy javulást elsősorban a falu saját erejétől lehetett várni és erre a legalkalmasabb gazdasági forma a parasztbirtok volt. Ez nem szorult nagymértékben iparcikkekre, az ipar elé tehát nem állított teljesíthetetlen feladatot és a hatalmas egészséges „Hinterland” erős alapját képezte a kiépülő iparnak és áruforgalomnak.

Az ipar és áruforgalom azonban csakhamar visszanyerte régi erejét (1922-27).

Vegyük csak szemügyre az ipar és mezőgazdasági termelés fejlődésének menetét:

%-ban 1913-hoz képest.

	Ipar:	Mezőgazdaság:	Összesen:
1913	100.0	100.0	100.0
1914	100.0	97.8	98.8
1915	102.7	101.2	101.8
1916	109.4	99.0	103.4
1917	75.7	92.3	85.3
1918	43.4	91.5	71.3
1919	23.1	76.3	53.9
1920	20.4	68.9	48.5
1920/1	24.7	63.9	47.4
1921/2	30.1	54.4	44.2
1922/3	39.5	73.6	59.2
1923/4	48.0	79.9	66.5
1924/5	67.0	84.0	76.8
1925/6	89.9	101.3	96.5
1926/7	103.9	106.5	105.4
1927/8	119.6	105.6	115.5

Ezek a számok megmutatják, hogy a mezőgazdaság kevésbé ment tönkre a háború és polgárháború következtében és a legalacsonyabb színvonalán is több mint a fele a háborúelőtti termelésnek, míg ezzel szemben az ipari termelés 1920-ban az 1913-as év termelésének csak $\frac{1}{3}$ részét képezte. Ellenben a termelés újramegindulásának idejében (1922-1927) az ipari termelés majdnem megháromszorozódott (1920-hoz képest megötszöröződött), míg a mezőgazdasági termelés csak megkétszereződött.

Teljesen világos, hogy az iparnak ilyenarányú fejlődése a mezőgazdasági termelés, az élelmiszerek és nyersanyagok termelésének megfelelő fokozását követeli. Szétforgácsolt mezőgazdaság azonban nem tud ily ütemet követni. A kisüzem termelőképessége erősen korlátolt s az orosz parasztüzemek tapasztalatai lépésről-lépésre megerősítették ezt a tételt. Nemcsak a nagy gépek, pl. az új traktortípusok, a kombájnok és a tökéletesített cséplőgépek nem voltak hasz-

nálhatók a parcellázott szántóföldeken, hanem sokszor még egy vasekét sem lehetett ily gazdálkodás mellett megfelelően kihasználni. Hiszen a törpeparasztnak nem egyszerűen lovát tartani is nehezebbé esett, mert a törpegazdaság terményhozadékának egy részét feleszi és ilyen kis üzem még egy lovat sem tud gazdaságilag teljesen kihasználni. A kis- és törpegazdaságok árútermelése egészen jelentéktelen, természetes, hogy nem tudja a gyorsan fejlődő ipar és a városi lakosság igényeit kielégíteni, nem is szólva a kivitelről, amelyre Oroszországnak a gépek behozatali költségei fedezésére szüksége volt.

Az előbbiekből világosan kitűnik, hogy gyorsan fejlődő társadalmosított nagyipar és kezdetleges kisparaszi mezőgazdaság egyidejű fennállása oly ellentétet szül, amely évről-évre csak kiélesedhet s ezzel a gazdasági ellentéttel szoros összefüggésben áll az osztályellentét kérdése is.

Az egyéni paraszt-kisüzem nem tud másképp fennállani, mint úgy, hogy *állandóan, minden nap és minden órában* kapitalizmust fejleszt. Egy olyan országban, ahol kapitalizmus nincsen, a kisüzem kitermeli magából a kapitalizmust. A kisüzemek között egyrészt, a kisüzemek és a többi termelő ágak között másrészt az egyedül lehetséges kapcsolat a piac, amelyen a szabad verseny érvényesül. A verseny törvénye az erősebb parasztgazdaságot a kistőkés vállalkozás színvonalára emeli, ugyanakkor amidőn a gyengébb parasztgazdaságokat elszegényíti és proletarizálja. A rétegződésnek ez a folyamata, amely egyrészt falusi burzsoáziát, másrészt falusi proletariátust hoz létre, egyformán lejátszódik minden országban, amelyben a termelés az egyéni magántulajdonra alapított gazdaságon épül föl. A kapitalizmust megsemmisítő társadalmosított városi nagyiparnak tehát meg kellett semmisítenie a kapitalizmusnak a faluban fejlődő csiráit is, ha nem akarta, hogy végülis ez a fejlődő kapitalizmus őt semmisítse meg. A magántulajdonon alapuló kisüzemi termelési mód helyett a mezőgazdaságban is társadalmosított nagyüzemi termelési módot kellett bevezetni.

Másrészt azonban a paraszti kisüzemeknek társadalmosított nagyüzemi termelési móddal való helyettesítése olyan földadat, amelyet egyszerre megoldani nem lehet.

Tisztán gazdasági szempontból azt mondhatjuk, hogy a nagyüzem a kisüzemnél többet termel, tehát különb még akkor is, ha a nagyüzem csak a régi, közöséges paraszti termelőeszközökön alapszik. A társadalmosított nagyüzem megszünteti a mesgyét (határvonalat), amely miatt sok szántóföld vész kárba és megteremti az igásállat és a termelőeszközök teljes kihasználásának előfeltételeit; a nagyüzemben tehát ugyanazokkal a termelőeszközökkel több földet lehet megművelni mint a kisüzemben, mert a nagyüzemnél jobb munka- és időbeosztást lehet megvalósítani. Éhez azonban nagyobb szervezőképességre van szükség, mint amilyent a kisparasztnál tapasztalunk, aki a hagyományos elmaradt módokon műveli földjét, mert seholsem sajátíthat el jobb termelési módot. Másrészt, hogy a társadalmosított nagyüzemet elfogadhassa, a kisparasztnak le kell győznie magában az évszázadokon át belénevelt szeretetet a magántulajdon iránt. Nem kell külön bizonyítanunk, hogy óriási nevelőmunka szükséges éhez, éspedig olyan munka, amely nem éri be szóbeli propagandával – mert a paraszt a szóra nem ad – hanem példaadó módon, gyakorlati tapasztalatok útján győzi meg a parasztot a társadalmosított nagyüzem összes előnyéről. Ilyen gyakorlati tapasztalatot szolgáltatnak a gépekkel termelő mintagazdaságok és tényleg csak azok a tapasztalatok, amelyeket a parasztok a gépüzemű mintagazdaságokkal tettek, bírták rá az orosz mezőgazdaságot a társadalmosított nagyüzem bevezetésére.

Nézzük meg, mi történt az orosz falvakban az újjáépítés évei 1922-27 alatt. A rétegződés itt a kapitalista országokban ismerttől eltérő módon történt. Míg a tőkés országok falvaiban rendszerint két szélső réteg fejlődik ki, a kapitalisztikus réteg és a proletarizálódó falusi

szegénység, éspedig *mindkettő a középparasztság rovására*, addig az orosz falvakban a forradalomelőtti állapothoz képest a középparasztság számban megnövekedett, ugyanakkor azonban a zsirospasztság számbeli gyarapodása és a falusi szegénység egy részének proletarizálódása is észlelhető volt. A középparasztság megerősödésének az képezte alapját, hogy a falu szegénységének egy része a földbirtokososztálytól elvett földből kapott osztályrészt és ezzel a középparasztság soraiba emelkedett. Így az orosz faluban a forradalom óta két folyamat játszódott le: először a kapitalisztikus rétegződés, amely az egyéni kisüzem adottságai mellett nem volt megállítható, másodszor egy ezzel ellentétes folyamat, a falu szegénységének és a középparasztságnak hatalmas fellendülése, melyet a proletárkormány cél tudatos támogatása segített elő (a föld köztulajdonbaadásán kívül a szövetkezeti rendszer kiépítése, a hitel és termelőeszközök osztály szerint való elosztása, progresszív adórendszer – a szegénység teljes adómentessége mellett – a falusi tanácsok és szakszervezetek erősítése). Az orosz faluban tehát, amelyben az osztálykülönbségeket a forradalom sem szüntette meg teljesen (a földosztás nem központi irányítás mellett történt, hanem az egyes falvak parasztbizottságainak vezetése mellett) a rétegződésnek két folyamata haladt előre, az egyik kapitalisztikus alapon, a másik forradalmi alapon.

Ehez a két folyamathoz még egy harmadik járult, mégpedig a kisüzem szétforgácsolódása egyes családi osztályrészekre.

Az orosz falut túlnyomórészt a közép- és a szegényparasztság osztálya alkotta, amelyeket a hivatalos hatalom is támogatott és ez a két réteg az erős és hatalomravágyó zsirospasztréteg ellen osztályharcot hirdetett. A zsirospasztról több élelmiszert és nyersanyagot tudott a piac számára termelni és ezért az államban hatalommá vált, míg a középparasztagazdaság legnagyobb részének árútermelése nem volt kielégítő; a szétforgácsolódási folyamat megnehe-

zította az árútermelést és a termelőerők kifejlődését- Beállott a kisüzem válsága.

Mezőgazdasági árú eleinte bőven jelentkezett a piacon, sőt rövid ideig, (1923-ban) amikor az ipari újjáépítés még nem volt képes a mezőgazdasági újjáépítés ütemét követni, agrártermékekben túltermelés is volt. Ez azonban csak tűnő jelenség maradt. Az ipar hatalmasan fejlődött és most már a szétforgácsolt mezőgazdaság nem tudta az ipar fejlődését követni. Gondoskodni kellett arról, hogy az orosz falvakban oly termelőerők keletkezessenek, melyek az ipariakat fejlődésükben követni tudják.

Ennek egyik módja az lett volna, hogy a falu leginkább árútermelő rétegét a kulákréteget erősítsék és ugyanakkor az ipar fejlődésmenetét kissé lassítsák. Ez azonban a kapitalizmus visszaállításához vezethetett volna és a proletárság gazdasági vezetőszeropét mindenesetre gyöngítette volna. Az egész orosz nemzetgazdaság nyersanyaggal (gabona, hús, len, tej) való ellátása a zsírosparasztok gazdaságaitól függött volna. A közép- és szegényparaszttömegek teljes elszegényedése és proletarizálódása így csakhamar bekövetkezett volna. Ugyanakkor természetesen a kulákok tekintélye a faluban növekedett volna, ami őket a politikailag még nem érett középparasztság politikai vezetőjévé tette volna. A város proletár- és a falu kapitalisztikus jellege között kiélesedő elletmondás legrövidebb időn belül elkerülhetetlenül polgárháborúra vezetett volna.

Ez az út tehát az adott rendszer számára politikai öngyilkossággal volt egyértelmű s ezért annak más utat kellett keresni.

Az új út a társadalmosított nagyüzem felé vezetett, melynek nemcsak az volt a célja, hogy a kulákot, mint osztályt letörje, hanem, hogy jóval nagyobb áruforgalmat teremtsen. Teljes erővel fejleszteni tehát a társadalmosított mezőgazdasági nagyüzemet! ez lett a jelszó, ez a feladat azonban a mezőgazdaság termelőeszközeit készítő nehézipar fejlesztését tette szükségessé és most már ez diktálja a tempót. Ma Oroszországban minden erővel támogatják a

nehézipart, amely traktorokkal, kombájnokkal, autómobilokkal, villanyárammal és műtrágyával látja el a mezőgazdaságot.

Néhány számadattal kívánjuk megvilágítani ezt a törekvést:

Az ötéves terv előirányzata szerint Oroszországban üzemben lesz

1928/29-ben 4000 traktor (átlagban 10 lóerősek)

1929/30 „ 13000 „

1930/31	„	77000	„
---------	---	-------	---

1931/32	„	329000	„
---------	---	--------	---

1932/33	„	500000	„
---------	---	--------	---

Hatalmas mezőgazdasági gépgyárak épülnek *Sztálin-grádban, Celiabinszkben, Rosztovban* (doni ker.)

1930/31-ben 5000 kombájn (kombinált arató és cséplő)

1931/32 .. 20000

1932/33	40000
---------	-------

fog az új gyárakból kikerülni.

1929/30-ban 1 millió tonna műtrágyát gyártottak,

1932/33 „ 9 „ „ „ fognak gyártani.

Az árútermelés fejlesztése céljából állami uradalmakat, u. n. gabonagyárakat létesítettek. Az egész országban mezőgazdasági gép- és traktorállomásokat rendeznek be, ahol a parasztok az állammal bérszántó és bérarató szerződéseket köthetnek, hogy így szövetkezeti nagyüzemeket alapíthassanak. A parasztok szerződést kötnek ezért a termés elhelyezése és az állattenyésztés fejlesztése céljából is.

Hogyan harcolnak a kulákok ellen?

1. a kulákgazdaság számára egyénileg megállapított súlyos adórendszer útján,

2. bérlőjogaik megszorításával,

3. azzal, hogy korlátozzák a kulákat a bér munka szabad alkalmazásában.

4. kivételes eljárási módokkal, melyek megakadályozni hivatottak, hogy a kulákok a gabonaellátást megakasszák,

5. végül pedig a földmunkás, szegény- és középparasztok blokkba tömörültek, melynek főcélja a harc volt, a kulákok ellen.

Hogy fogadta a közép- és szegényparaszíréteg ezt az irányt?

A föld köztulajdonbavétele, a földosztás megingatta a magántulajdon gondolkörét. A szövetkezetek fejlődése a faluban megerősítette őket a szocializmus felé terelődő fölfogásban, amikor látták, miként kapcsolódott ki az árúforgalomból a magántőke, a kiskapitalizmus. A kulákok elleni intézkedések megingatták benne az egyéni meggazdagodás reménységét. Saját szemeivel látta maga körül a nagy állami uradalmakon és mintagazdaságszerűen berendezett kollektív birtokokon elért eredményeket. Látta, hogy az állam üldözi a gazdagodó kulák-réteget, a szövetkezeti birtokokat ellenben adómérsékléssel, elméleti, tanító- és anyagi-segéllyel, nemes vetőmag kiosztásával, gépek ^r kiutalásával és olcsó hitellel igen hatékonyan támogatja. Érthető, hogy nem láttott maga előtt más utat, mint azt, amely a társadalmosítás felé vezetett.

A kollektív gazdaságok létrehozására irányuló mozgalom tömegmozgalom lett az orosz faluban; nemcsak a falu szegény népe, hanem a középparasztkok is tömegesen tödultak a kollektív gazdaságokba, 1928 október hóig 595.400 parasztgazdaságot társadalmosítottak, vagyis valamennyi gazdaság 2.3%-át. 1929 június 1-ig, vagyis tavaszi vetés *utánig* 1,094.100 parasztgazdaságot (4.1%).

Az új mozgalom, amelyről a fentiekben tettünk említést, ezután 1929 őszén kezdődött, 1929 október 1-én 1,943.000 parasztgazdaság tért át a kollektív gazdálkodásra (7.5%), ettől kezdve a fejlődés a leggyorsabb ütemben haladt előre.

Kollektívekbe vont
parasztgazdaságok száma:

Kollektívizáltak
%-ban

1927 okt. 1	286,000	1.1
1928 „ 1	595.000	2.3
1929 „ 1	2,131,000	8.1
1930 „ 1	5,565,000	22.2
1931 márc. 1	8,830.000	35.3

Ha közelebbről vizsgáltuk a társadalmisított gazdaságokat, azt látjuk, hogy elsősorban azok a gazdaságok tértek át erre az új gazdasági formára, amelyek a traktorokat jól tudják felhasználni, főként Eszakkaukázusban, az Alsó- és Középvölga vidékén, a nagy ukrainai síkságon. Ha északabbra megyünk, ahol az állattenyésztés a legfontosabb vagy ahol belterjes gazdálkodást folytatnak, istállókat tartó kisüzemekben, azt látjuk, hogy a társadalmosítás eszméje nem népszerű.

Társadalomgazdasági szempontból ezt a társadalmosítást úgy is tekinthetjük, mint a mezőgazdaság iparosodásának egy módját vagy a gépek behatolását a szemgazdaságra alapított nagyüzembe. Tényleg az oroszországi középparasztságban és a falusi szegénységben erős a gépek utáni vágy. Amikor egy középparaszt előtt fölmerül a kérdés, hogy bemenjen-e a kollektívbe, az első dolog, amit tudni akar az, hogy „kapunk-e traktort?” Ez természetesen főleg oly gazdaságokra áll, amelyeknek szántóföld az alapjuk.

A mai orosz középparasztot különösen a nagy traktorgyárak építése érdekli. Nem kétséges, hogy mihelyt az orosz nehézipar a középparasztságot elegendő számú mezőgazdasági géppel és traktorral tudja ellátni, a *szántóföldön* termelő kisgazdaság teljes társadalmosítása akadálytalanul bekövetkezik. Egyelőre sok esetben csak ló- év gépelosztó állomásokot tud az állam nyújtani.

Sokkal nehezebb az életképes állattenyésztés társadalmosítása. Hogy ez lehetővé váljék, ahoz óriási tőkére van szükség, melynek segítségével nagy mintaméneseket vagy tehenészetet lehet létesíteni. Ezen a téren még nagyon kevés a tapasztalat.

Ami az aprójószágot illeti, azt, valamint a lakóházat és az egyéni fogyasztás célját szolgáló veteményeskertet még nem társadalmosították, miután egyelőre csak az árutermelés fejlesztésének kérdése került a napirendre.

Ami a társadalmisított gazdaságok formáit illeti, a szántóföld közös megmunkálására először termelőszövetkezeteket létesítettek. Itt nemcsak a termelőeszközök egy ré-

sze, hanem a bevetett földnek is egy része magánkezelésben maradt. A második társadalmosított gazdasági forma, az „Artel” a tágabb értelemben vett szövetkezetnek különleges orosz formája. Ennél az egész bevetett föld (az egyes gazdálkodók lakóháza, a mellette lévő gyümölcsös és veteményes kert kivételével) közös tulajdon, közösek továbbá az összes termelőeszközök (igavonó állatok, gépek, holt leltár). Harmadik formája a kollektív (társadalmosított) gazdálkodásnak a kommuna, amelyekben minden, tehát a lakóház, gyümölcsös- és veteményeskert, sőt még az aprójóság is társadalmosítva van. Ezekben természetesen az egyesek külön gazdasági élete teljesen megszűnik, közös étkezésnek stb. adja át helyét.

Vizsgáljuk meg, milyen segítséget nyújt az orosz állam az orosz falvaknak. Az orosz államháztartás 1928 és 1933 között kb. 6 milliárd rubelt, tehát 18.000.000.000 pengőt kíván az orosz mezőgazdaságba fektetni. Ebből két milliárd rubelt akar társadalmosított gazdaságok létesítésére, állami uradalmak céljaira szükséges befektetésekre és gép- meg traktorállomások felállítására költeni. A többit mesgék el-tűntetésére, új, rövidebb utak építésére és kollektív nagy-üzemek céljaira, valamint a váltógazdaság előkészítésére szánja. Hatalmas összeg jut még a föld megjavítására, mocsaras vidékek lecsapolására és vízszegény vidékek csatornázására is. A föld megjavításának költségeire 15 milliárd pengőt szántak, Különösen fontos a gyapottermelés elősegítésének kérdése, illetve azon területek csatornázása, melyek erre a textilipar szempontjából oly fontos növény termelésére alkalmasak. (Középázsia és Kaukázus). A terv szerint a gyapottal bevetett terület, amely 1927/8-ban 750.000 hektár volt, 2,040.000 hektárra fog 1932-ben emelkedni.

Már 1929/30-ban 1.4-1.5 millió hektárt vetettek be gyapottal.

Figyelemmel a fősorolt okokra (u. m. nagygazdaságok fejlődése, gépek használata, a műtrágya használatának terjedése) felette valószínű, hogy a mezőgazdaság társadalmosításának terve sikerre fog vezetni még az orosz

lakosság 3.5 millió szaporodása mellett is. 1932-ig 15 millió hektár 30 millió hold szűzföldet szándékoznak bevetni (főként a volgamenti síkságon.) Emellett óriási jelentőségű a földművesvidéken a villamosáram.

A mezőgazdasági termelés, növény és állattenyésztés fejlődését 1928 és 1933 között 55%-osra tervezik. A terv szerint 1933-ban 300 millió pud gabona fog belfogyasztásra és 500 millió kivitelre rendelkezésre állani, ami 80 millió métermázsa kivitelnek felel meg, minthogy a világ búzakivitelének évi átlaga az orosz kivitel megindulása előtt 220 millió mázsa körül mozgott. A világgazdaságra kerülő gabonamennyiségek oly mértékű növekedéséről van itt szó, amelynek messzemenő világgazdasági következményeit ma még előrelátni nem lehet. De az oroszországi gabonakivitelnek ilyenarányú megnövekedése kétségkívül a kapitalisztikus világot sújtó mezőgazdasági válság további rendkívüli kiélesedése irányában fog hatni.*

*) Ez azonban az orosz állami állattenyésztő gazdaságoknak felállítására óta annyiban változott, hogy most már nemcsak a gabonatermelés világválságába szől bele ez az ötévi terv, hanem az eddig válságba be nem vont állati termékekre is ki fog terjedni. Az alábbi az orosz államgazdaságokra vonatkozó adatok világosan mutatják ezt a veszélyt. Tehát a szemgazdaság és állati termékeken kívül még a trópusi termékek is (gyapot stb.) a válság veszélyének lesznek kitéve. 1931-ben: 600 mill, rubel = 1.8 milliárd pengő értéket kell termelniük, ha az 1930-as árakat vesszük alapul.

A főtermékek:

200 millió pud buza (1 Pud = 16 kg.	
6 " " hús	
0.7 " " vaj	
230 " " cukorrépa	
2.5 " " gyapot	
0.4 " " gyapjú	
1932-ben: 1100 millió rubel =	1933-ban: 2000 millió rubel =
3.3 milliárd pengő	6 milliárd pengő
290 millió pud buza	400 millió pud buza
20 " " hús	45 " " hús
1.3 " " vaj	2.5 " " vaj
320 " " cukorrépa	400 " " cukorrépa
4.5 " " gyapot	6.5 " " gyapot
0.7 " " gyapjú	1.3 " " gyapjú

I.

F Ü G G E L É K

A világgazdasági válság egynéhány statisztikai adata:

A vetésterület növekedését a háborúelőtti átlaggal szemben a következő adatok mutatják:

	1909/13	1929
búza	109.4	125.6
rozsa	44.6	45.2
árpa	34.4	37.4
zab	57.8	61.2
kukorica	71.8	77.0
rizs	48.8	55.0
burgonya	15.6	19.4
cukorrépa	2.3	3.6
tea	0.6	0.8
dohány	1.2	1.8
len (fonal)	1.7	2.4
kender (fonal)	1.0	1.3
gyapot	26.8	34.6

A világ statisztikailag megfogható – ú. n. látható-gabonakészletei (lisztet is beleértve) augusztus 1-i állapot szerint az utóbbi években így alakultak:

1926	3.7 millió tonna
1927	4.9 " "
1928	5.9 " "
1929	10.1 " "
1930	11.2 " "

A világválság egyik legrettenetesebb következménye:
Munkanélküliek száma ezerben

	1927	1928	1929	1930 szept.	1930 végén becslés
	v é g é n				
Nagy-Britannia	1.194	1.334	1.344	2.188	
Németország	520	747	923	1.012	4.5 millió
Olaszország	414	364	409	395	
Lengyelország	165	126	185	173	
Ausztria	207	203	227	164	
Ausztrália	39	43	57	81	
Csehszlovákia	14	20	30	53	1 millió
Egyesült Államok	—	—	3.000	—	7-8 „

II

A magyar földbirtok eladósodása 1929 XII 31-én.

A magyar földbirtok eladósodása 1929 XII. 31-én.

	Terület kat. hold	Teher pengő	Egy kat. holdra eső teher P-ben
Kisebb kisbirtok (50 holdon alul)	7.493.696	920.192.649	122.8
Nagyobb kisbirtok (50—100 hold)	847.792	75.686.836	89.3
Középbirtok (100—1000 hold)	2.934.334	244.548.557	83.3
Nagybirtok (1000-nél több)	4.880.654	300.183.229	61.5
Összesen	16.156.476	1.540.711.271	95.4

A magyar földbirtokok összes bekebelezési terhe 1930 VI. 30-án
P. 1.649.289.868

Kamatot kell fizetni évente (1929 XII. 31-i adatok alapján)

Kisebb kisbirtoknak (1—50 holdig)	P. 72.403.512
Nagyobb kisbirtoknak (50—100 holdig)	„ 6.114.257
Középbirtokok (100—1000 holdig)	„ 19.670.898
Nagybirtokok 1000 holdnál több	„ 23.258.641
Összes kamat	P. 121.447.308

Kat. holdanként kamat a megterhelt földbirtokokra vonatkoztat-
va (1929 XII. 31-i adatok) 1 q buza = 13.50 P.

Kis kisbirtok 29.50 P.	Nagy kisbirtok 21.90 P.	Középbirtok 18.80 P.	Nagy- birtok 11.10 P.	Összes földbirtok 20.76 P.
------------------------------	-------------------------------	-------------------------	-----------------------------	----------------------------------

T A R T A L O M J E G Y Z É K

<i>I. rész:</i> A mezőgazdasági válság jelentősége	5
A régebbi válságok és a jelenlegi válság összehasonlítása	6
A mezőgazdasági válság és a földjáradék	11
A mezőgazdasági államok tragédiája	14
A magyar mezőgazdasági válság	17
A nemzeti jövedelem	17
Magyarország mezőgazdasága a háború előtt	22
Birtokelosztás Magyarországon	26
Birtokelosztás a földreform után	31
A mezőgazdasági válság birtokcsoportok szerint	32
A nagy és középbirtok tőkéje	34
A mezőgazdasági válság hatása a faluszegénységre	
A falu osztálytagozódásának története	43
A földreform hatása a földhöz juttatottaknál:	49
1. Messze vannak a kiosztott földek	52
2. Nincs igavonó állat	52
3. Drága a zsírosparaszt segítsége	53
4. Drága a föld	54
5. A gazdálkodás ráfizetéssel jár	55
A mezőgazdasági válság hatása a falusi munkásságra	58
 <i>II. rész:</i> A mezőgazdasági válság megoldásának problémái	
Kapitalista kísérletek a mezőgazdasági válság megoldására	65
Az orosz agrárkérdés	77
 Függelék	I.-II

acre = 0.4-5 hektár (kb. 1 magyar hold).

agrárólló-ipari olló = ipari és mezőgazdasági termékek árainak viszonya.

blokk = ideiglenes együttműködésre alakított szervezet.

\$ = dollár, c = cent (1 dollár = 5.70 pengő)

dumping = áruknak előállítási költségen aluli, külföldre történő eladása.

extraprofit – különhaszon.

feudalizmus = hűbériség.

Federal Board – amerikai állami mezőgazdaságot támogató szerv.

frank – francia vagy svájci pénzegység (francia fr, kb. 25 fillér, svájci fr. kb. 110 fillér).

gabonapool = gabonaeladásra alakult közös szervezet.

index – arányszám.

kapitalizmus = magántulajdonra fölépült gazdasági rendszer.

Kombájn = egyesített arató és cséplőgép.

kompenzálás = kiegyenlítés.

kötött birtok = olyan birtok, amelyet sem eladni, sem megterhelni, külön engedély nélkül, nem szabad.

Köztelek = az Országos Magyar Gazdasági Egyesület hivatalos lapja.

lbs. = angol súly, kb. Va kiló.

nehézipar = ipari és mezőgazdasági termelőeszközöket is gyártó vasipar.

OMGE – mezőgazdasági érdekeltségek egyesülete.

racionalizálás = a termelés ésszerűsítése.

sh. pen. = shilling, penny, angol pénzegys. (1 sh. kb. 1.40 P, 1 pen. 12 f).

Stolypin = orosz cári miniszterelnök.

szemgazdaság = gabonatermeléssel foglalkozó gazdaság.

Tiszabúza = tiszavidéki búza (tőzsdei kif.)

The combined harvester thresher in the Great Plain = tudományos könyv a kombinált arató és cséplőgépekről

traktor – erőgép.

Wirtschaft und Statistik német mezőgazdasági évkönyv.

Wirtschaftsjahrbuch = gazdasági évkönyv.

Yearbook of Agriculture = amerikai mezőgazdasági évkönyv,

Young-terv = a német jóvátétel törlesztési tervezete.

Készítette

Gyarmati Ferenc könyvnyomdász,
Budapest, VIII, Hunyadi-utca 10.

Kiadja az „Uj Európa Könyvtár”, a kiadásért
felel;

Dr. Sándor Pál Budapest, V., Katona József-u.
31.